

51
N. IORGA

DESVOLTAREA
IMPERIALISMULUI
CONTEMPORAN

LECTȚII LA UNIVERSITATEA
DIN BUCUREȘTI

II

BUCUREȘTI

1940

4

Lecția a XIII-a

IMPERIALISMUL RUSESC AL LUI ALEXANDRU I-iu ?

Am văzut la oamenii Revoluției franceze o schimbare în sensul imperialist. La început ei aveau o anumită direcție: direcția aceasta filantropică, liberală și de la o bucată de vreme politica lor a avut un alt caracter; din potrivă, a devenit apăsătoare, tiranică, distrugătoare de State, nimicitoare de națiuni. Am arătat că nu Bonaparte a început în această direcție, că direcția aceasta a fost luată înainte de dânsul, că el în 1796 s'a ținut de vechea direcție dela 1789, ci schimbarea aceasta a fost introdusă de Directoriu, și cel dintâiu plan de împărțire și compensație vine dela ministrul Directoriului, Delacroix. Și am

arătat care este motivul pentru care s'a ajuns la această devia-re: sânt ideile secolului al XVIII-lea care revin, ideile filosofiei abstracte cu care este în oarecare legătură și crezul de la 1789, dar aceste două lucruri, filosofia din secolul al XVIII-lea și crezul de la 1789, nu se suprapun cu totul, ci, pentru aceasta din urmă, este și sentimentalismul lui Rousseau în plus.

Am arătat că încetul cu încetul Bonaparte se lasă câștigat de această tendință imperialistă, care ea îl domină dela o bucată de vreme exclusiv. În privința aceasta avem o declarație a lui, după întoarcerea la Paris, dar înainte de a fi Impărat, care este de o cruzime fără păreche. El spune așa : „Justiția Statelor nu este decât interesul lor și conveniența lor“. Nu se poate ceva mai brutal decât aceasta, și, evident, dacă el a pornit pe linia aceasta, trebuia să termine prin a-și rupe capul, după ce ridicase întreaga lume împotriva lui.

S'a spus cum a ajuns el a

crea întâiu un regat, pe urmă altul, pentru dânsul, regatul Italiei, în sfârșit și altele pentru frați, cum a transformat deci toată lumea.

Dar întrebarea care se pune acum este privitoare la ce au lucrat celelalte State. Nu vorbim de cele mici, cu care el se juca : le întemeia, le desființa. Unde era Mare Duce, făcea un Rege și în unele cazuri termina cu anexarea. Nu vorbim de Statele acestea, care nu se susțineau prin sine și nu puteau să reziste, ci de Statele puternice din această vreme. Dintre ele înlătur pe unul, Statul prusian, care avea mai mult aparența puterii, fiind perfect mecanizat de Frederic al II-lea, dar nu s'a putut menține prin calitățile acestea. În bătăliile de la Iena și Auerstädt, armata lui Frederic al II-lea a fost deplin învinsă, Napoleon a intrat în Berlin, armatele lui au ocupat pe rând toate cetățile, până la cele de pe malul Mării, din vechea Ligă Hanseatică, și, dacă Prusia, a cărei capitală fusese mutată prin voința cuceritorului tiranic

la Königsberg, dacă Prusia aceasta s'a menținut în sfărâmtura aceasta răsăriteană a ei, lucrul se datorește înainte de toate lui Alexandru, Tarul Rusiei, care a luat în grija sa Prusia și a stăruit de atâtea ori ca ea să fie evacuată. Cu simpatii-le lui personale față de Frederic Wilhelm al III-lea, față de regina Luisa, el a încercat să voțiească ura lui Napoleon împotriva acelorora căroră li făcuse atâtea concesii, dându-li Hanovra, făgăduindu-li Coroana Imperială a Germaniei-de-Nord, fără să ajungă însă la un rezultat. Prusia în momentul acesta nu putea să aibă ambiții peste măsură de mari.

Rămân atunci trei Puteri europene pe care trebuie să le examinăm sub raportul imperialismului. Va fi vorba întâiu de Rusia, — pentru că Austria se găsește pe altă linie, — adică de acela care întrupa Imperiul în momentul acesta. Dar, în ce privește Anglia, acolo, dacă este un imperialism, el nu poate fi decât în domeniul colonial, și despre imperialismul acesta tre-

buie să se vorbească deosebit, suindu-ne până la originile lui, mult înainte de epoca în care am ajuns. Se va pune atunci întrebarea, pe care o pune o anumită politică în momentul de față, dacă Anglia este un Stat imperialist, dacă a urmărit totdeauna scopurile acestea imperialiste și, prin urmare, dacă se cuvine să se arunce asupra ei o învinuire din care ar rezulta însuși acest masacru la care avem nenorocirea să asistăm.

În ce privește Austria însă, Francisc I-iu era un om fără niciun fel de individualitate, incapabil de a avea un program. Atâta numai că Austria se presinta ori de câte ori era un Stat care se descompunea și, atunci, în momentul descompunerii, ea începea să cerceteze terenul. Dar acesta nu este adevăratul imperialism, care nici nu se inspiră totdeauna din trecut, pe când tendința de expansiune austriacă, pe care n'o putem nega, care exista, și de pe urma căreia am suferit și noi, este sprijinită numai pe trecut. Așa a fost în chestia Poloniei

și tot așa și în războiul început contra Franciei, și iată cum. Casa de Habsburg la începuturile sale nu reprezenta decât un colț de pământ suab, și apoi, când, cu Rudolf de Habsburg, a ajuns să însemne așa de mult, el n'a făcut decât să treacă în rostul lui Otocar de Boemia. Era un fel de marcă răsăriteană care putea fi și slavă, dacă biruia Otocar, care a fost însă învins și omorât, cu binecuvântarea Papei, și putea să fie și germană, dar nu în sens național german. Rudolf intrase în ordinea împăraților, precedenți din evul mediu, și în privința aceasta țin să vă semnalez încă o ciudățenie, din cele multe care se tot adaugă necontenit, în ce privește un nou sistem istoric german.

După sistemul acesta Otocar și Rudolf de Habsburg nu se mai prezintă în rolul de odinioară. Se arată că Rudolf de Habsburg ar fi trebuit să fie învins, în interesul poporului german, pentru că, dacă biruia Otocar, el intra în mediul german și se germanisa, ca și cum pe

vremea aceea se putea vorbi despre astfel de lucruri, pe când așa, fiind învins Otocar, în des-nădejdea lor, urmașii au fost siliți să rămână Slavi.

Mai târziu, Austria este și rămâne până la sfârșit un Stat medieval. Spiritul însuși al Austriei este medieval, și deosebirea între Reich și Austria este aceasta, Reichul fiind o formație modernă, pe o basă regală din secolul al XVIII-lea, care e Prusia, pe când Austria nu s'a putut desface niciodată din originile ei, care aparțin evului mediu. Habsburgii, de câte ori se oferă o moștenire, se presintă. Nu este lăcomia „raționalistă“ a lui Frederic al II-lea, ci un fel de lăcomie medieval idealistă, care nu caută stăpânirea și chiar exploatarea, ci titlul. Toate provinciile acestea, Carintia, Stiria, Tirolul, Austria-de-Sus și Austria-de-Jos au ajuns în împrejurări deosebite supt ocupația Habsburgilor, — dar și-au păstrat toate obiceiurile. Vechea lozinca latină are o valoare până la sfârșitul dominației Habsburgilor, fiind, în anumite

teritorii, într'adevăr întemeiată, lozinca : *bella gerant alii, tu, felix Austria, nube*. În urmărirea aceasta a teritoriilor vacante, s'a pus mâna pe Boemia și Ungaria, unite arbitrar între dânsese, și, imediat, s'a început a se căuta în hârtii ca să se vadă, cu spiritul acela avocațesc caracteristic pentru evul mediu, dacă în moștenirea aceasta nu sânt posibilități de a mai câștiga ceva.

Între creanțele acestea ungurești era dominația asupra Serbiei, asupra Bulgariei, asupra Moldovei, asupra Țării-Românești, asupra Galiției, asupra Lombardiei, până ce, mai târziu, Habsburgii au avut în titlurile lor și pe acelea de regi ai Ciprului și Ierusalimului. În ce privește partea ungurească, au căutat Habsburgii să umble continuu după dânsa ; azi o parte, mâni altă parte, cu o îndărătnicie admirabilă. Astfel s'a căpătat Ardealul la 1699, Banatul la 1718, s'a căpătat apoi Serbia de Nord, Oltenia, până la pacea de la Belgrad.

Când s'a încheiat pacea de la

Siștov, prin care a renunțat Austria să ne anexeze, de și avea în momentul acela toată Țara-Românească și Oltenia, Rușii fiind în Moldova, și boierii noștri nu se gândiau la altceva decât să păstreze măcar privilegiile țării, ca să nu se confunde în cine știe ce formă monarhică după sistemul lui Iosif al II-lea, și s'a început războiul în Franța, nu era de mila Mariei-Antoinettei și a lui Ludovic al XVI-lea, ci în credința că se poate câștiga ceva. Și aici basa este tot basa medievală. Țările-de-Jos austriace puteau fi complectate. Impăratul își aducea aminte că și Burgundia fusese odinioară în legătură cu Imperiul, ba până și Lyon fusese legat de-a dreptul de Imperiu.

Prin urmare evul mediu este acela care vine și atacă Franța „filosofică” și revoluționară la 1789, și aceasta explică și de ce Austria a primit programul imperialist al lui Bonaparte. În evul mediu cedezi o feudă, capeti altă feudă; nu este vorba nici de forme geografice, nu

este vorba nici de drepturi naționale ; e vorba numai de îmbogățirea unui suzeran cu deosebite vasalități și, dacă este cazul, și cu o stăpânire de-a dreptul. Mai târziu a fost vorba iarăși de țările noastre, în care era ideea să se așeze un arhiduce austriac care să ia în căsătorie, pe cutare Mare Ducesă —, Ecaterina, sora Țarului Alexandru, — pe care a vrut s'o aibă de soție Napoleon, măritându-se apoi în Oldenburg, căsătorie foarte modestă, care n'a împiedecat-o să aibă o mare influență asupra fratelui. Dar aceasta nu vine de la Francisc, ci de la îndemnurile care i se adresau pentru a-l câștiga.

Venind acum la Rusia, pentru a se înțelege lucrurile, trebuie să coborâm puțin în trecut spre a înlătura, și aici, o părere curentă, cu privire la sensul vechii politice rusești. Noi, cari am avut atâta de suferit din partea Rusiei în toate formele ei, natural că a trebuit să vedem într'însa dușmanul permanent. A venit însă un moment

când trebuia s'o spunem cu jumătate de glas, pentru că ei erau pe pământul nostru în calitate de aliați, cu toate că se știe ce valoare a avut alianța lor în timpul Marelui Războiu. Atunci, am scris „Histoire des relations russo-roumaines“, în care părerea dușmăniei permanente este umbrită.

De curând am căutat să arăt că tendința rusească spre Constantinopol nu este așa de statornică precum își închipuie cineva. Nu era nevoie să învederez că „testamentul lui Petru-cel-Mare“ este o invenție a unui Frances de pe la 1800. Și, de alminteri, toată politica lui Petru-cel-Mare este opusă Moscovei, fiind îndreptată către Apus, politică suedeso-germană; marea lui mulțămire era să aibă influență în Germania, găsindu-și ajutătorii, vasalii, acolo: aceasta este politica lui occidentală, prin fereastra de către Apus, Petersburgul. Tendința momentană i-a fost inspirată de ortodoxia Sud-Estului european.

Când a fost împărătească o descendentă a lui Petru-cel-Mare

care era Germană prin tată, ni putem închipui că nu putea fi vorba decât de această direcție. Pe de altă parte, foarte multă vreme întreaga politică rusească și conducerea armatelor împărătești au fost în mâinile unor Nemți din Provinciile Baltice : cu oamenii aceștia de prin Liflanda și de aiurea, Ostermann, Münnich, direcția occidentală se menținea. Dacă se întâmplă un războiu cu Turcii la 1738, e ca să nu lase pe Austrieci a se instala singuri în acest Orient. Căci dese ori Rusia n'a fost cea d'întâiu care s'a amestecat în rosturile Sud-Estului european, ci întâiu Casa de Habsburg, moștenitoarea pretențiilor ungurești, iar Rusia, din punctul de vedere al ortodoxiei mai ales, nu putea îngădui ca un Suveran catolic să ia în stăpânire pe toți acești pravoslavnici. La noi formele religioase nu sânt legate așa de mult de toată acțiunea noastră, dar trebuie să înțelegem că sânt societăți foarte mult legate de astfel de idealuri. Toată literatura veche a Rușilor era în sen-

sul acesta, și fruntașii societății au fost clerici până la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Ecaterina a II-a, mică prințesă de Anhalt-Zerbst, a rămas tot ce poate fi mai apusean. Cea mai mare mândrie pentru dânsa era să capete reputație la Paris, să joace un rol în Europa centrală, unde, de altminteri, se trimeseseră armatele rusești, în timpul războaielor de la jumătatea secolului al XVIII-lea, care pătrunseseră și în Berlin. Era însă un anume clan pe lângă Ecaterina, al Orlovilor, cari o făcuseră împărăteasă, și aceștia erau oameni ai Rusiei celei vechi: aceasta a îndemnat-o către Sud-Estul european, teritoriu de trecere spre Constantinopol.

Dar, în cel dintâiu războiu al ei, Rusia e iarăși chemată: atâția au dorit ca armatele rusești să pătrundă în această regiune. Cunoscuta proclamație a Ecaterinei către toți ortodocșii arată basa strict religioasă, de și ea era în fond o veche deistă. Pe urmă, într'adevăr că n'au mers armatele rusești așa cum se

aștepta, dar nu era o necesitate absolută să se încheie pacea de la 1774, la Cuciuc-Cainargi. Pacea aceasta dela 1774 arată nu incapacitatea armatelor rusești de a mai lupta, căci materialul uman era infinit, iar Turcii nu se arătau capabili de o ofensivă, ci că nu era un lucru pornit cu un plan, cu hotărîrea de nezguduit care duce la capăt. În ce privește așezarea consulilor, ei erau așezați nu în vederea unui real folos, ci a prestigiului și ca un mijloc de pândă, de și nu putea ști Țarina care va fi rolul obraznic, în cel mai înalt grad, al acestor consuli.

Pe de altă parte, să ne gândim la necontenitele atățări care-i veniau din cercul „filosofilor“. Ecaterina este, pentru ei, „filosofică“ binefăcătoare, iar Sultanul represintantul tiraniei, al obscurantismului. Voltaire o îndemna necontenit să sară în capul potentatului turcesc. Era o atmosferă, și în interior și în afară, care-i punea în vedere necontenit Constantinopolul. Între îndemnurile lui Voltaire și între Istoria

Imperiului Bizantin pe care a scris-o Gibbon este de sigur o legătură.

În al doilea războiu, de la 1788—9, Rusia a intrat de pe urma împrejurarilor din Polonia, a opoziției pe care Imperiul otoman, care se credea acum înviorat, restaurat, a încercat-o față de pătrunderea armatelor rusești în Polonia. Și să nu se uite că Ecaterina a II-a nu voia să anexeze cele două țări românești, cum de altminteri cutare călugări și boieri de la noi ceruseră, cu condiția păstrării privilegiilor, în timpul războiului dintâiu, când Varolomei Măzăreanu și anume delegați mireni din Moldova și Muntenia au mers la Petersburg, ca și cutare călugăr din Banat, în ale cărui note despre petrecerea în Rusia se vede admirația acestui om simplu pentru înfățișarea însăși a Impărătesei și pentru pompele Curții, ori minunile din Museul cu oasele omenеști „puse pe drot“.

Dar în războiul acesta Ecaterina voia să așeze la Iași, ca vasal, pe fostul ei amant, Po-

temchin, prinț al Tauridei, al Crimeii, anexate pentru întregirea hotarului la mare, cum așezase pe celalt, Stanislas Ponia-towski, în Polonia: el era să fie rege al Daciei. Dar, din moment ce ideia n'a fost acceptată de Frederic al II-lea, planul a căzut.

În condițiile acestea, prin omorârea tatălui său, Pavel, în împrejurări groaznice, a ajuns pe tron Alexandru. Avea douăzeci și trei de ani și mama sa, Maria, ar fi dorit ca ea să fie Impărăteasă, întocmai ca Ecaterina. Alexandru I-iu fusese crescut de un Elvețian, Laharpe, cu care a păstrat legături foarte strânse până la sfârșit, recunoscător pentru principiile pe care i le-a infiltrat. Tot sentimentalismul lui Alexandru vine în adevăr de la dânsul, de sigur nu de la Ecaterina, raționalistă rece. Fusese pregătit și într'un sens liberal, până într'atât, încât la Palat era un comitet secret pentru alcătuirea unei Constituții, și, după ce comitetul acesta s'a disolvat, el a în-

trat în mâna unor oameni cari cu toții erau niște visători: Czartoryski, care voia să refacă Polonia sa, Speranschi, la cari s'a adaos cercul acela compus din d-na de Krüdener, din Alexandru Sturza și Ruxandra Sturza, care se măritase cu bătrânul conte Edling.

Nu era, de sigur, educația unui imperialist. Laharpe îi recomanda să fie drept, milostiv, să semene cu eroii din antichitate. Multă vreme după suirea lui pe tron, și cu toate că Bonaparte comisese marea greșală, în cursul unor negocieri, de a introduce în „Monitorul Oficial“ ceva în legătură cu asasinatul lui Pavel, lucru pe care nu l-a uitat Alexandru niciodată, el nu s'a gândit la războiu împotriva Franciei, ca atare, dar Napoleon, schimbat sufletește de Delacroix, la rândul lui a schimbat pe Alexandru, care nu se vedea altfel decât ca emulul „eroului“ frances. Și Napoleon îl îndemna să ia în Răsărit ce vrea, ținând, de la un timp, la ideia împărțirii lumii în două: împăra-

tul Apusului și împăratul Răsăritului.

De aici pofta de a-și însuși țările noastre și Finlanda, acordând însă acesteia o Constituție și Viborgul, care fusese o sută de ani rusesc; aici el era Mare Duce al Finlandei. Dar înainte de aceste anexări, Czartoryski îi presintase lui Alexandru un plan care e foarte interesant. Iată ideile care se cuprind în el: „Să se „libereze“ Franța, să se introducă pretutindeni „respectul drepturilor sfinte ale umanității“, să se găsească „o modalitate pentru a stabili raporturile Statelor între ele pe reguli mai precise și care ar fi de interesul lor să le respecte“. Se vorbește înăuntru de „privilegiul neutralității“, — statutul neutralității nu există nici până acum. Pe urmă, „mediația înainte de războiu“ și, în sfârșit, „o Ligă ale cărei stipulații ar forma, așa-zicând, un nou cod al dreptului ginților, care, sancționat de cea mai mare parte a Statelor europene, ar ajunge fără greutate regula Cabinetelor, cu atât mai mult că acei

cari ar pretinde a-l înfrânge ar risca să atragă asupra lor Puterile unanime ale Europei“. Și în el este vorba de „hotare naturale“. Presintat și marelui ministru al Angliei, Pitt, acesta a răs de o asemenea ideologie filantropică.

Cu vremea însă sentimenta-lul Alexandru a fost prins de pasiunea pentru Prusia, care l-a dus la prietenia cu Anglia. Când Napoleon a venit cu blocul continental, filantropul a crezut că se vinde postavul englezesc prea scump, iar Napoleon, în fasa de nervositate în care intrase, a isbit cu pumnul în masă, ajungându-se la expediția fatală din 1812.

Lecția a XIV-a

IMPERIALISMUL ENGLÉS ?

În luptele care se duc astăzi se vorbește de un imperialism engles care ar fi un lucru de foarte multă vreme pregătit. Fără a tăgădui că în momentul de față există ceva care ar putea fi considerat astfel, dar pentru epoca Sfintei Alianțe nu se poate vorbi de așa ceva, căci imperialismul engles, întru cât este, e un fenomen care se produce pe la 1850, în epoca războiului Crimeii, în legătură cu proiectele lui Palmerston.

Înainte Anglia avuse un rost maritim, oceanic, și în privința aceasta este interesant titlul unei frumoase cărți a unui istoric de mare reputație pe vremea sa, de și nu totdeauna exact în amănunte, chiar în

materie de geografie, Froude: „Oceana“.

Să căutăm a vedea cum se formează, încetul cu încetul, din Anglia medievală „Oceana“ și cum „Oceana“ aceasta, care s'a format numai cu vremea, a ajuns ea însăși să devină ceva asemănător cu Imperiile continentale, de și, natural, în alt domeniu.

Aceste lucruri nu s'au făcut prin hotărîre de Stat și nu din tendința de a domina alte popoare, sau de a căpăta alte teritorii, de și e adevărat că într'o teorie englesă, restabilită acum de curând într'o folositoare lucrare a răposatului meu prieten, Harold Temperley, în tovărășie cu miss Penson, printr'o culegere de mărturii istorice în dezvoltarea politicei englese este o perfectă continuitate, presintînd cea ce rare ori întâlnim în istoria celorlalte State. Se întîlnesc la o dată destul de depărtată idei care sunt întocmai ca acele de acum, și aceasta pentru că în alte țări oamenii politici vin cu un anumit program, în care este nota lor

personală sau o direcție de partid, ori interesul unui anumestrat social, pe când în Anglia poate să aibă cineva o concepție ideologică, dar, când vine la Guvern, el rămâne, înainte de toate, în serviciul națiunii englese; în ce privește metodele, ele pot să se schimbe după vreme, dar nimeni n'are voie să dea direcții inovatoare, hasardate, riscate, pentru că s'ar depărta lumea de dânsul. Guvernele englese se inspiră de la opinia publică: liberali, conservatori, labouriști sînt îndreptați către anumite soluții a problemelor curente.

Venind acum la înceata desvoltare de care am vorbit, vechea Anglie din evul mediu este numai Marea Britanie; dacă regele Henric al II-lea năvălește în Irlanda pentru a distruge acolo o viață politică încă neorganisată, începând o colonizare de unde a rezultat conflictul actual cu catolicii băștinași, aceasta n'a schimbat caracterul Statului feudal format prin cuceriri în secolul al XI-lea. Numai pe vremea lui Cromwell

s'au luat anumite măsuri în ce privește mărfurile, care erau împotriva Olandesilor, căci ei izbutiseră să întemeieze un domeniu foarte întins în insulele Sondei, unde este o lume întreagă și s'a făcut o operă de civilizație destul de însemnată, mai ales în ultimul timp, după ce s'a compromis vechiul sistem colonial. Războiul cu Olanda aduce o schimbare generală de direcție a Angliei.

Impotriva Stuartilor restaurați, cari erau socotiți ca stâlpi ai catolicismului și având intenția de a schimba caracterul religios al Angliei, caracterul anglican oficial, sau cel puritan, neoficial, a început o întreagă mișcare, terminată cu înlăturarea lui Iacob al II-lea și în locul lui protestanții, cari umblaseră pe stradă purtând în vârful bețelor portocala Casei de Orange, au căpătat în soțul uneia din fetele lui Carol al II-lea, ca adevărat Suveran, pe Wilhelm de Orange, care însă a rămas și mai departe șeful politic al Țărilor de Jos.

Pe vremea vestitului duce de

Marlborough, rămas celebru și în cântecul popular, Anglia a fost deci amestecată pe Continent, dar nu dintr'o necesitate englesă, și ea nici nu vede până atunci primejdia care ar ieși din întărirea peste măsură pe Continent a unui Stat, indiferent de ce calitate este acesta și ce nume poartă, ci numai prin legătura aceasta dinastică este amestecată în războiul dela sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

Și, iarăși, dacă Anglia s'a amestecat în Europa, aceasta se datorește și atitudinii lui Ludovic al XIV-lea, care a susținut pe pretendentul Stuart, fiul lui Iacob al II-lea și al princesei de Modena, trimetând o flotă francesă care a debarcat soldați francesi acolo

După regina Maria și cealaltă fată a lui Iacob al II-lea, Ana, care ținea pe un prinț de Danemarca, și el n'a avut niciun fel de rol în partidele politice engleze, Englesii, dorind să aibă un rege care să guverneze cât se poate mai puțin, au căutat, ferindu-se de cei doi Stuarti,

cu cea mai mare grijă un prinț care să nu fie inteligent, nici activ, dând astfel toate garanțiile că va rămânea totdeauna străin de viața internă englesă, și atunci au luat pe Electorul de Hanovra.

Deci, în loc de Anglia lacomă, de care se vorbește în timpurile noastre, care se amestecă din voia ei pe Continent, Anglia aservită, o bucată de vreme, și intereselor Casei de Hanovra, amestecându-se în Germania, de care fusese, până acuma, indiferentă, în afară de un hasard al înrudirilor: acela de la începutul Războiului de treizeci de ani. Luând soldați cu chirie dela deosebiți prinți germani, Anglia s'a găsit prinsă din această cauză în războaiele secolului al XVII-lea: în cel pentru succesiunea Austriei și în războiul de șapte ani.

Până atunci Anglia nici n'are o armată permanentă, și imperialism fără armată permanentă nu se poate; ea n'are după Marlborough niciun general de seamă. Cei patru Georgi nu sânt oameni de inițiativă. Intâiul

și al doilea nici nu s'au înrădăcinat în Anglia, și numai Gheorghe al III-lea, care a fost pe urmă nebun cu întreruperi, ca odinioară Henric al VI-lea din secolul al XV-lea, și orb, a avut un adevărat simț pentru politica englesă.

Pe vremea lui s'au revoltat provinciile engleze din America-de-Nord, care pe urmă au format Statele Unite. Să ne oprim o clipă pentru a vedea ce punct de plecare în politica englesă este pe atunci, pe la 1760.

Anglia întrebuinta războaiele continentale pentru avantagii maritime, fiindcă numai insulele, posesiunile din Ocean, puteau fi o răsplată pentru ostenelile ei, care nu urmăria pe Continent nimic. E vremea când s'a ocupat Minorca și Gibraltarul, puncte de sprijin pentru flotă, la care mult mai târziu se va adăugi Malta și la 1878 Ciprul. Sistemul engles începea să se desemneze, dar, dacă n'ar fi fost Spania Bourbonilor aliată cu Franța, Anglia n'ar fi avut ocazia să-și fixeze punctele de

control îmbogățindu-și posesiunile răzlete. Martinica, Guadelupa, Antile, Trinidad au fost astfel o bucată de vreme ocupate.

În această jumătate de secol până la Revoluția francesă, ba chiar după Revoluție, supt Bonaparte consul, Anglia a prins punctele acestea risipite, ajungând a fi însăși dominată de interesele noilor colonii, la care s'a adaus Colonia Capului, luată de la Olandesi, când revoluționarii francesi creaseră Republica batavă, ceea ce a provocat conflictul cu Anglia. Răspinși, Olandesii, Boerii, au întemeiat cele două Republici în apropierea râurilor Orange și Vaal (Transvaal), purtând chiar aceste nume, și a căpătat și insula Ceylan. Deci una din cauzele de întindere ale Angliei vine din anumite alianțe ale vechii Francii regale sau ale noii Francii republicane care arătaseră că nu sânt în stare să apere pe aliatul lor mai slab și-l lăsaseră despoiat de către Englesi.

Dar, pe lângă ce face Statul

engles, este *inițiativa privată* a unor anumiți Englesi, fenomen asemănător cu un altul, petrecut în folosul Țarilor, când Cazacii, cari prădaseră la Tighinea, la Cetatea-Albă, fiind luați în serviciul lui Mihai Viteazul, pentru a se bate în Ardeal, au intrat în Siberia și, întâlnind acolo un fel de Han al indigenilor, l-au biruit și țara cucerită au dăruit-o Țarului. Nici Turchestanul n'a fost cucerit, de altfel, printr'un ordin de la Petersburg, ci s'au găsit oameni aventuroși: un general, Cernaiev, care s'a amestecat pe urmă în războiul Sârbilor cu Turcii la 1876, un Poklewski-Koziel, pe cari Statul rusesc i-a ținut de rău, dar pe urmă, când îi convenia, anexa izbânda lor.

Același lucru s'a întâmplat cu Englesii. În secolul al XVIII-lea se găsesc Englesi întreprinzători, cari fac, în rândul întâiu în folosul lor, cuceriri de acestea, și, odată ce cuceririle s'au făcut, Anglia este, la un moment, silită, din cauza relei administrații, să primească o moștenire care era jenantă și periculoasă.

Iată care este originea a ceea ce va fi mai târziu definit ca un imperialism engles.

Sânt mai ales doi oameni cari au jucat un rol foarte important: Lord Clive și Warren Hastings, rivali a doi Francesi, La Bourdonnais și Dupleix.

De altfel, așa se făcuse și în Canada, unde însă mai ales Francesii au dat acest spectacol al unor oameni cari vin, lucrează pe sama lor proprie, fac forturi în jurul cărora se dau lupte oficiale și personale: acela care reprezintă Statul francez poate fi în războiu cu altcineva care este tot Francez, dar n'a întrebat la Paris în ce privește rosturile sale.

Dar contra unora și a celorlalți au venit colonii englesi din provinciile americane. și a fost o luptă între dânsii, la fața locului, în adevăr haotică, iar marile războaie ale Statului, acestea au servit la *lichidarea* situației încurcate care se formase prin acțiunea individuală a aventurierilor, între luptători fiind și oameni de valoare a unui Montcalm. Astfel a căzut

gândul Francesilor de a face un mare Stat autonom având îaful Sfântului Laurențiu la mijloc.

Aceiași lucru în Canada, același lucru în India. Deosebirea este însă că, de un timp, cum provinciile care au format Statele Unite s'au desfăcut de Anglia, Statul engles a ajuns să se gândească mult mai serios la Canada, unde și până astăzi, cu tot loialismul față de Coroană, cele două națiuni își stau față în față, supt un Guvernator trimis din Londra cu înfățișare de vice-rege, în cutare direcție înaintând Francesii, în alta Englesii, ca populații.

În India, unde, deocamdată Statul engles asista la opera pe care o făceau oamenii săi, sistemul, și frances și engles, este cu totul deosebit de sistemul altora : al Olandesilor și Portughesilor. Olandesii au venit mai târziu, iar Portughesii sunt foarte vechi, de pe vremea lui Vasco de Gama și Albuquerque, cari făceau cu oamenii lor, o operă de cruciată, amestecându-se în certele interioare. Acești mari aventurieri au întâlnit o mulți-

me imensă, milioane întregi de oameni, cari nu aparțineau aceleași rase, cei de jos, de unde vin în cea mai mare parte Țiganiile noastre, Pariașii, fiind osebiți de o mândră aristocrație împărțită între mai multe religii.

Peste această mulțime enormă pluteau unele rămășițe locale ale marelui Imperiu mongol, tătarăsc, și, în momentul acela erau mai ales doi represințanți ai mongolismului de odinioară, Haider-Ali și Tipu Saib. S'au dat de Englesi lungi lupte obscure, mai apoi cu Siciii pe Hindus, altă rassă, în legătură și cu Afganii, pentru Mysore. În haosul acesta se putea face orice.

Statul engles a trebuit să primească moștenirea Companiei Indilor, care era o întreprindere comercială, dar și moștenirea aventurierilor cari realizaseră, fără să-și dea sama, fără să aibă un plan, un adevărat Imperiu. La început nu știa cum să se orienteze, negociind cu indigenii, pe o vreme când era prins de alte probleme. Opoziția francesă slăbise domeniul

Bourbonilor, ajungând a se mărgini la simple contoare, și Napoleon i-a oferit într'un rând netrebnicului rege al Spaniei, Carol al IV-lea, care era tovarăș cu Manuel Godoy, să-l facă împărat al Indiilor.

Răscoala coloniilor americane a venit din aceea că Statul, care era acuma negustor în India, unde se primiau ordine de la Londra, nu putea impune acel regim coloniilor americane, care erau autonome. Indiile erau mult mai bogate decât viitoarele State Unite, care abia se alcătuiau, și în care era o populație foarte puțin numeroasă față de milioanele de robi cu cari se putea face orice. Atunci între cele două colonii a izbucnit un firesc conflict. Statul engles a fost pentru Industan, care trebuia să-și vândă marfa, în anumite condiții, în America de Nord, precum ceaiul, iar America-de-Nord trebuia împiedecată de a face comerț propriu și mai ales de a desvolta o industrie, fiind menită să cumpere mărfuri din Metropolă.

America-de-Nord s'a răsculat fiindcă ea era silită la două lucruri pe care nu le voia : să nu aibă industrie și să cumpere oricum orice marfă englesă. De aceea gestul simbolic al aruncării în mare a unor transporturi de ceai.

Anglia avea în provinciile americane trupe foarte puține și foarte proaste, care nu erau engleze, ci germane. Poliția englesă, voind să aresteze pe câțiva agitatori, s'a produs vărsarea de sânge căreia pe urmă i s'au dat proporții mari. Cetățenii liberi au avut față de închiriații luați dela deosebiți prinți germani, natural, victoria, ca oameni cari erau deprinși să se descurce în tot felul de împrejurări, creîndu-și aprovizionare, finanțe, armată statornică. Anglia însă n'a pierdut speranța de a recăpăta coloniile acestea, și, pe vremea lui Napoleon, Englesii au reîntreat acolo, cu trupe mult mai bune, de acasă: au pătruns în Boston, localități au fost atacate și arse, dar pe urmă, cum Anglia avea de lucru cu Napoleon, a

trebuit să lase ca Statele Unite să ducă viața liberă pe care o meritau prin lupta și sacrificiul lor.

Până în momentul la care am ajuns, nu este un plan engles, ci politica englesă este în legătură cu împrejurările care i se oferă. Imperialism nu există.

Iar împotriva lui Napoleon lupta s'a dus pentru că se luase de către Francesi Belgia și apoi Olanda, și Anglia nu putea îngădui niciodată să aibă pe malul celălalt un adversar care să-i poată sări oricând în gât, iar, după aceasta, Napoleon a întemeiat sistemul de Imperiu universal și, socotind că în felul acesta poate birui Anglia, a introdus Blocusul Continental. Atunci Anglia s'a îndatorat pe două generații pentru ca să ajungă la rezultatul de a trânti pe Napoleon și de a avea în fața ei o Europă nouă.

Lecția a XV-a

ARMISTIȚIUL IMPERIALIS- MULUI

In lecția aceasta o să căutăm a vedea, în perioada de după tratatul din Viena, unde se ascunde imperialismul acesta care până acum a fost găsit când într'o parte, când în altă parte, ce a rămas dintr'însul ca pregătire pentru viitor ; amintirile acestea din vremea napoleoniană, care nu s'au păstrat, de ce nu s'au păstrat și, pentru că o să întâlnim mai târziu manifestări de acestea imperialiste foarte puternice, să vedem de unde vin, dacă nu este o deosebire între punctul de plecare pentru imperialismul Directoriului, care a trecut asupra lui Napoleon și care a fost imitat de Alexandru, dacă în afară de acest imperia-

lism plecat în fond din cugetarea raționalistă a secolului al XVIII-lea și incorporat în anumiți oameni, nu e un imperialism mult mai periculos, care să vină din mijlocul națiunilor înseși, pentru că națiunile până acum n'au manifestat un imperialism.

Primejdia cea mare este atunci când oamenii însiși ajung a fi transformați prin elementele de sus, când aceștia primesc un astfel de crez. Pentru că a înlătura un om este ușor, a distruge o clasă intelectuală nu este ceva peste măsură de greu, dar, atunci când te adresezi la fiecare și găsești același lucru, când este vorba de ridicarea unei societăți întregi, întrebarea este : prin cine introduci schimbarea : prin străini sau prin cineva din năuntru?

Aceasta e soarta unor anumite doctrine, care sunt periculoase întâiu pentru alții și isprăvesc prin a fi periculoase pentru acei cari le-au format și au crezut în ele.

Toate problemele acestea se pun acum, și cred că lucrul cel

mai bun este să se observe fiecare din Statele europene și fiecare din națiunile care ajung a juca un rol tot mai mare față de Stat : națiunea concretă față de Statul abstract, să se observe la dânsule ce urme de trecut și ce îndreptări pentru viitor în sensul acestui imperialism se pot găsi.

În țara însăși de unde plecase această idee, care dase pe Descartes, în Franța, nu poate fi vorba de așa ceva. Am spus că vechea armată a lui Napoleon exista, pusă la „jumătate de soldă“, scăzută, foarte nemulțămită, făcând propaganda ei și, cu voie sau fără voie, urmărind un scop sau nu, și am vorbit de ofițerii pe cari îi întâlneau în cafenele și în anumite societăți. Pe lângă aceasta erau soldații cari se întorseseră acasă; în cel din urmă sat încă se întâlneau acești bătrâni cari povestiau lucrurile întâmplute odinioară și astfel se crea starea de spirit a unui napoleonism mistic, care s'a observat și cu ocazia creării legendei lui Napoleon și în manifes-

tările cu care a fost întovărășită întoarcerea rămășițelor lui de la Sfânta Elena, „Translation des cendres“.

Dar acestea erau sentimente care nu jucau un rol în politica Franciei. Politica Franciei este pe vremea aceasta tutelată: acum s'au fixat hotarele, o primejdie din afară nu vine supt Restaurație și chiar Revoluția dela 1830 n'a pus problema hotarelor și n'a deschis anumite perspective. Revoluția aceasta a fost un act intern și de fapt ea și are mai puțină importanță de cât se crede.

Prin urmare, Franța nici nu putea să manifeste un imperialism, și, în același timp, nici nu există elemente din care s'ar putea alcătui și pe care s'ar putea sprijini acest imperialism. O epocă foarte modestă din istoria poporului frances. Napoleon cuceritorul se transformă în Napoleon liberalul, în Napoleon popularul, omul ridicat din straturile mai puțin importante ale populației, care trăiește în mijlocul soldaților săi, fiind el însuși un fel de soldat și de aici

icoană lui păzind în locul sentineli în lagărul adormit, cu vechea lui redingotă cenușie și, pe lângă aceasta, toată aureola pe care, în jurul tricornului celebru, o răspândiau poezii timpului, înălțând figura aceasta, de sigur extraordinară, care putea să se schimbe după nevoile vremii și după felul de a-l înțelege al generațiilor.

Dar nu a lui Napoleon personal, ci mai curînd a unei epoci care măgulise poporul frances.

Când Francesii au intervenit în Spania la 1823, s'a făcut, în adevăr, o încercare neizbutită de a se reface un Imperiu care nu mai putea fi refăcut, nefiind nici atmosfera, nici oamenii, în lipsa zeului care era legat ca un Prometeu de stîncă din insula africană. Când au trecut trupele franceze împotriva constituționalilor dela Cadiz, de odată au răsărit steagurile tricolore cu vulturul imperial : a fost foarte ușor să se înlătore grupul de emigrați cari credeau că se poate face un lucru care era cu totul imposibil. Numai mai târziu, când s'au produs anumite im-

prejurări în Orient, prin anii 1840, când s'a pus problema Strâmtorilor și a existenței libere sau a existenței tutelate a Imperiului Otoman, numai atunci, de pe urma acestei fierberi, din ce în ce mai sensibile în clasele populare, a apărut în literatură câte un semn care arată că imperialismul nu este încă mort. Un poet german a scris, atunci, ofensiv, Becker și, pe de altă parte, s'a aplaudat răspunsul venit dela Alfred de Musset: „Știm ce este Rinul vostru german: il a tenu dans notre verre!“.

Pe urmă, cum vom vedea, lucrurile s'au potolit și războiul european care se credea că se va produce, s'a amânat fără te-meiu.

În ce privește Anglia, am arătat că este vorba de o expansiune răzleață, cu câștigarea unor anumite puncte, care n'au fost ocupate de pe urma unui program și nu formează un ansamblu, ci pot să servească pentru viitor.

Colecția lui Temperley și a d-șoarei Benson, de mărturisiri

engleze, arată că Anglia de la o generație la alta a urmărit aceeași direcție.

Dar acolo se află ceva foarte interesant, pentru anul 1805: o hotărîre a Guvernului engles care-i face într'adevăr onoare, pentru că este de o ideologie înaltă și de o prevedere bună a împrejurărilor, de o grijă serioasă pentru viitorul însuși al Europei. La un moment ministrul Afacerilor Străine din Anglia a primit o înștiințare din partea agentului din Germania — e vremea când Prusia, învinsă la Iena și Auerstädt, a pierdut Berlinul, ocupat de Francezi, și Frederic-Wilhelm al III-a stătea la Königsberg, supt tutela Țarului, care s'a exercitat asupra Statului prusian o bucată de vreme, — că ar fi vorba de o nouă alcătuire a Germaniei supt hegemonia Prusiei: toate Statele germane s'ar strânge în jurul Statului prusian.

Anglia nu putea suferi o astfel de idee, în deosebire de Napoleon, care oferise Prusiei Hannovra și voise să-i creeze un Imperiu al Germaniei de Nord, cu centrul în Berlin.

S'a răspuns că nicidecum Ministeriul engles nu poate să îngăduie acest lucru: Hanovra e legată de dinastia englesă, care a pornit de acolo. Sunt înăuntrul și observații severe, cu privire la un Stat învins, care a dovedit că nu se poate apăra și care, a doua zi după înfrângere, vrea să-și refacă situația prin aceea că ar interveni în viața altor State, pe care le-ar lega de dânsul, fără să fie cel puțin explicația că ele s'ar uni cu un Stat glorios, în plină dezvoltare.

Dar, atâta vreme cât a fost Frederic - Wilhelm al III-lea, planurile acestea nu puteau să formeze un program serios pentru viitor. Omul fusese așa de greu lovit în zilele de umilință; era o țară întreagă de refăcut, cu introducerea unor elemente noi de viață, căci e epoca marilor reforme pornite dela spiritul larg și îndrăzneț al lui von Stein, prefaceri care se fac și în domeniul militar, nu prin oameni ca Blücher, care nu avea nicio cultură și căruia ideea abstractă i-a fost străină, dar prin alți oameni cari s'au format pe

urmă în noua generație militară din Germania, ca Gneisenau; era și o revisuire a legăturilor externe pe vremea lui Hardenberg.

În general, ceea ce asigura pacea Europei era faptul că fiecare Stat european, în această epocă, avea probleme interne foarte grele, pe lângă problema cea mai mare pentru toți: lupta împotriva revoluției.

Statul acesta polițienesc și pur administrativ era în Austria, Stat de funcționari, oarecum și peste Împărat, peste Curte.

Dar Austria presidează la ordinea europeană; ea face poliția și înăuntru și în afară. Poliția din năuntru, care se pune greșit în sama lui Metternich, căci ea pleacă de la Împăratul însuși. Metternich a venit dintr'un colț de Germanie apuseană și este ca și Talleyrand, ca și cea mai mare parte dintre oamenii de atunci, — cu excepția câtorva Prusieni și a Englezilor, — cari sânt, de altfel, reprezentanții unui internaționalism

de gândire și de formă francesă, fiindcă de sigur că Metternich gândia franțuzește și felul lui de a se exprima era în legătură cu stilul filosofic al secolului al XVIII-lea.

În ce privește pe Impăratul Francisc, ocupat de numeroasa sa familie — un tablou îi înfățișează pe toți, de la cei mai bătrâni până la copiii cari, peste orice etichetă, treceau printre scaune și se amestecau între aceia pe cari trebuiau să-i respecte; un fel de patriarhalism provincial —, el nu este un Austriac, ci un Vinez. Potrivit cu firea oamenilor de acolo, el era foarte bucuros că s'a stabilit pacea în Europa și din când în când sânt Congresele care dădeau o misiune polițienească la Torino, la Neapole, în Spania, — glorie foarte ușor câștigată.

De câte ori este vorba de păstrarea vechiului imperialism, trebuie să se gândească însă cineva la Rusia. Urmașul lui Alexandru, Nicolae I-lea, poate fi considerat ca părintele unui nou imperialism care răsare de-o

dată în mijlocul ordinii acesteia stabilite, nu pe drept, ci pe oportunitate : fiecăruia atât cât să tacă din gură, nu atât cât este dreptul lui.

De sigur că între Alexandru și Nicolae este o foarte mare deosebire ; alte influențe ancestrale se observă la unul și la altul, dar amândoi erau oameni voinici, frumoși, cu foarte mult talent, cari câștigau ușor pe străini. Ca să vadă cineva cum se prezintă pe la 1840 Nicolae I-iu, în lipsa unei cărți cum este, pentru Alexandru, cartea Marelui Duce Nicolae Mihailovici, se poate adresa și la cartea lui de Custine, care a stat mai multă vreme în Rusia și a cules multe observații drepte, anecdote semnificative, fiind cucerit de personalitatea țaristă. Nicolae nu a fost făptură simpatcă pentru tineretul mai multor generații care s'au ridicat supt dânsul. Hotărârile lui erau răpezi: pentru nimica toată trimetea pe cineva în Siberia; un suflet dur, în afară de grija familiei sale, unde era un părinte foarte bun și un soț care își în-

grija de aproape nevasta, pe care însă o muncia cu ocupațiile lui variate și violente. Foarte curioasă figură de om foarte viteaz, care-și câștigase tronul prin aceea că, atunci când trupele voiau pe fratele lui, Constantin, el s'a înfățișat înaintea lor și le-a făcut să se dea de partea sa.

Ce credea el în ce privește rosturile Rusiei, aceasta ne interesează pe noi aici. Alexandru a avut totdeauna sufletul împărțit între o tendință firească și între o datorie, de care era prea onest, și se sfia prea mult de judecata lumii, ca să se lipsească. Ortodox mistic, el era creatorul acelei Sfinte Alianțe care pornise de la gândirea lui și de la aceea a oamenilor cari îl încunjurau pe dânsul. În Constantinopol Grecii fuseseră întemnițați, omorâți, siliți să fugă. Patriarhul spânzurat, lupta pentru libertatea Grecilor se făcea în împrejurări dramatice, și liberalii, sufletele generoase din toată lumea alergaseră în

Grecia. Alexandru era mai potrivit cu tradițiile Ecaterinei decât cu ale lui Petru cel Mare, a cărui religiositate era de cazar-mă, dar, în ce privește spiritul dela 1770—90, glasuri veniau de pretutindeni către dânsul, o opinie publică întreagă îl îndemna să se amestece acolo, făcând să intre iarăși trupele în Principate, iar flota rusească să intervie contra flotei egiptene, cum s'a și întâmplat, însă alături de flota francesă și englesă, la Navarino, când folta egipteană a fost scufundată.

Ca să apară adevăratele sentimente ale poporului rusesc ar trebui să se cerceteze literatura. Sânt și manifestări populare foarte interesante. Am resumat în „Revista Istorică“ a mea o lucrare grecească în două volume, în care sunt multe lucruri necunoscute cu privire la revoluția de la 1821, și acolo se vorbește, de cineva care era rudă cu Patriarhul Grigorie, de atmosfera formată în jurul martirului, întâiu destituit pentru trădare, supt bănuiala că a știut de revoluție, și aproape sigur că a știut, a-

poi ucis și aruncat în Mare, unde probabil că a și rămas. Dar de-odată s'a vorbit de o luntre care a văzut plutind pe valuri un bătrân, l-a luat, și multă vreme a rătăcit luntrea bătută de furtună, până ce a fost adusă de vântul minunat la Odesa. Acolo a ieșit toată lumea înaintea, l-au ridicat din apă pe Patriarh, pe care mila Domnului îl ținuse intact, l-au așezat în biserica principală și s'au făcut rugăciuni solemne de îngropare: și astăzi Patriarhul Grigorie se găsește în mormântul dela Odesa. Dacă în Odesa, oraș de comerț, unde sunt oameni mai reali, s'a avut visiunea aceasta a unei mari minuni a lui Dumnezeu, ce a putut fi în mintea oamenilor de la țară din toată Rusia! Alexandru a resistat până la sfârșit la îndemnul acesta, care i-a fost cerut și de onoarea însăși a Rusiei.

Când a venit Nicolae, care nu avea o Curte asemenea cu a fratelui său, cu oameni de speța d-nei de Krüdener și a lui Czartoryski, a lui Speranschi, el a considerat chestiunea din punctul

de vedere practic, realist. Să nu vadă nimeni nici în Alexandru I-iu un naționalist rus; aceasta nu se poate închipui. Alexandru fusese imitatorul lui Napoleon și era o datorie pentru Nicolae să nu se depărteze prea mult de ce fusese fratele său. Napoleonismul acesta, care intrase în dinastia rusească, trebuia conservat. Statul învingătorului lui Napoleon trebuia să deie o nouă întrupare a lui Napoleon.

Se căuta conducătorul, „capelmaistrul“ Europei, și atunci Nicolae a avut într'un rând această bizară idee. Cine este adversarul? Anglia. Cine nu lasă să se atingă cineva de Impărăția turcească ? Regele Angliei și ambasadorul lui la Constantinopol, care era pe vremea aceia Strantford Canning. Cum s'a făcut, acum legătura dintre Germania și Rusia, deși adversarul firesc al Germaniei naziste este bolșevismul, aceeași situație s'a presintat atunci. Se cunoaște conversația celebră pe care ambasadorul engles a comunicat-o la Londra :

ce se face cu Impărăția turcească, cu Statul care se desface? Ce iau unii și ce iau alții? Se vede că ambasadorul engles s'a speriat, și n'a vrut să mai audă nimic. De aici însă o colaborare silită, din care a rezultat, și cu oarecare dosă de ipocrizie, bătălia de la Navarino. Însă : când corăbiile lui Mehemed-Alî și Ibrahim erau în fundul Mării, în Anglia s'a rostit în Parlament formula de uimire și condamnare : *an untoward event*, și Anglia s'a oprit acolo.

După aceasta nu mai putea fi alta decât trecerea Prutului de armatele rusești, ceea ce s'a și făcut, după câteva luni, la 1828, ca să se ajungă pe urmă la pacea dela Adrianopol. Armata lui Nicolae I-ii de sigur că nu era destul de pregătită, și s'a bătut prost, oprindu-se înaintea unor cetăți turcești de nimica toată: Brăila, Varna, Șumla, pe când se sperase o campanie răpede spre a ajunge la Constantinopol. Și, atunci, în toată Europa Sfinței Alianțe și a tratatelor din Viena, a fost o mare spaimă: se

strica opera făcută cu atâta greutate de diplomații cari discutaseră doi ani de zile. A alergat un trimes al Regelui Prusiei, generalul Müfling, i-a găsit pe Ruși în mersul către Adrianopol și aproape li-a impus pacea, în dorința de a se menține un echilibru așa de labil cum era acela de la 1815.

Acum va trebui să căutăm întâiu ce se formează în sufletul popoarelor pentru a influența apoi asupra acțiunii Statelor.

Lecția a XVI-a

IMPERIALISMUL ÎN SPIRITE

Asistăm dela o bucată de vreme nu la imperialismul de Stat, ci la imperialismul societății înseși, și spuneam că este mult mai periculos imperialismul acesta pe care îl cere o societate întreagă, o întreagă națiune, decât imperialismul care vine dela cugetarea unor anumiți oameni de Stat.

O bucată de vreme, Statele nu arătau nicio tendință de a trece peste hotarele lor, care se socoteau ca definitive, de oare ce fiecare căpătase o compensație pentru ca să se poată declara mulțumit; își dădeau samă acei cari au venit după tratatele din Viena cu câtă greutate s'a ajuns și la acest echilibru

instabil, și prin urmare țineau să nu se încerce a-l turbura fiindcă și cea mai mică atingere risca să răstoarne întreg edificiul alcătuit cu atâta greutate.

Este foarte adevărat că dela un timp s'a văzut că unele frontiere nu pot să rămână, că unele alcătuiri de State sânt condamnate dispariției. Cazul cel mai caracteristic este acela al Statului făcut la gurile Rinului cu Olanda, care fusese un regat al lui Ludovic, fratele lui Napoleon, care îl apăraseră, ca „bun Olandes“, având sentimentul interesului și demnității țării sale, și, luându-se înapoi dela Franța provinciile valone și celelalte de limbă germană, flamandă, se uniseră două grupe omenești care aveau fiecare alte tradiții, fiindcă orice era: o chestiune politică, o chestiune politică, o chestiune socială, o chestiune religioasă, unii o rezolvau într'un fel și alții în alt fel.

Cu multă greutate s'a acceptat rezultatul revoluției dela 1830, cu întemeierea unui regat al Belgiei; s'au făcut con-

cesii din partea celor cari ar fi dorit să nu se producă un astfel de eveniment, și poate că Belgia n'ar exista astăzi dacă Anglia, care nu făcea parte din sistemul Sfintei Alianțe, prin urmare nu era legată în aceiaș măsură în care erau legați cei trei Suverani și Franța, ocrotita lor, nu ar fi luat cauza răsculaților din provinciile belgice și pe lângă aceasta, cel dintâiu rege al Belgiei, întemeietorul dinastiei, era un prinț de Saxa-Coburg, de același sânge, și în legăturile cele mai strânse, cu însuși soțul reginei Victoria. Dacă n'ar fi fost Anglia, poate că tratatele din Viena n'ar fi fost atacate nici în privința aceasta, căci era un lucru gingaș care nu suferea nici o corecție, fără să se amenințe întreaga clădire.

Foarte multă vreme, și în ce privește Rusia, s'a socotit că lumea stă bine cum stă. În privința aceasta în însemnările lui Custine despre visita lui în Rusia este ceva foarte important. El a vorbit despre ce i se atribuie Rusiei și ce era în sufletul

poporului rusesc mai mult de cât în sufletul lui Nicolae I-iu, care a fost stârnit mai târziu pentru amestecul în chestiunea orientală. Căci, cum vom vedea, războiul Crimeii nu l-a provocat el, ci a venit de aiurea; s'a produs la Ierusalim o situație între călugării ortodocși și latini, care nu permitea Rusiei să nu intervină, și Rusia a intervenit, de sigur într'o formă brutală, jignind pe Sultan, și imediat Anglia, trăgând după dânsa Franța, care doria mari succese ca țară catolică și ca răzbunătoare a lui Napoleon I-iu pentru 1812, a provocat războiul. Dar pe la 1830 călătorul acesta frances a vorbit și el de intenția Rusiei față de Impărăția turcească, socotită că nu poate dura și i s'a dat asigurarea că nu este nici cea mai mică intenție de a căuta să se capete mai multe provincii.

Dacă se observă cu atenție și ce s'a întâmplat la noi între Chiselev de o parte, și Guvernul din Petersburg de alta, o să se vadă că generalul, în ceea ce-l privia pe dânsul per-

sonal, pregătise anexarea prin aceea că fixase cordonul sanitar pe Dunăre între împărăția turcească și țările noastre, și el pleca dela motive filantropice, crezând că nu se poate face bine acestor țări decât în forma anexării la Rusia, dar, la Petersburg, Nesselrode, care tăgăduia dreptul nostru de a exista național prin vestita notă, care a și fost invocată pentru a arăta sentimentele dușmănești față de noi nu a făcut nimic în vremea aceasta de la 1826—1834 în vederea anexiunii.

Aceasta în ce privește Statul, monarhul, miniștrii, diplomații, dar iată că în popor însuși a început să se manifeste o tendință imperialistă care a împins guvernele. Acestei împingeri de opinie publică, din ce în ce mai puternică, i se datorește, de altminteri, și intervenția Franciei pe uscat în războiul de liberare a Grecilor. După bătălia dela Navarino guvernul Restaurației a trimis în Pelopones pe generalul Maison ca să împiedece vărsarea de sânge între soldații egipteni ai lui Mehemed-Alî și între răsculații greci.

Și o întreagă acțiune de opinie publică, — și ea merită să fie semnalată, — s'a produs atunci, arătând că era o opoziție între ce vrea guvernul și ce doria opinia publică.

Căci, de la un timp, dacă guvernele sânt conservatoare nu numai că este o opinie publică frământată de idei revoluționare, care cere schimbarea, gata să meargă până la o revoluție, cum s'a făcut la 1830 și 1848, dar, pe lângă aceasta, problemele de politică externă sau problemele de vitalitate națională aveau o altă importanță pentru această opinie publică.

Mișcarea romantismului, care se poate considera din mai multe puncte de vedere: filosofic, literar, artistic, există și din punctul de vedere politic, cum vom vedea urmărindu-l în mai multe țări. În legătură cu o anumită experiență, cu cercetări care nu se făcuseră până atunci, cu interpretările date rezultatelor acestor cercetări, se formează o opinie publică agresivă, care vrea războiul pentru glorie, pentru întinderea faimei Statului și

faimii națiunii. Guvernele s'au ținut întâiu foarte strâns, până la 1848, împiedecând de a se ajunge la acțiunea de Stat care trebuia să ducă la războiu, la vărsare de sânge. Există un romantism politic și în general el nu este altceva decât transpunerea în alt domeniu a lucrurilor extraordinare, miraculoase, pe care le săvârșise Napoleon. Nu i se poate răpi unui popor și chiar unei lumi întregi un orizont. Este întocmai ca ochiul omenesc, care s'a deprins cu un cerc de viziune, și nu i se poate interzice să vadă mai departe.

Greșeala cea mare a tuturor făcătorilor de pace, încheietorilor de tratate și conservatorilor unor situații socotite neschimbate este aceasta: că, după o mare frământare a omenirii, ei zic: ne-am oprit, pentru că am pus câteva semnături pe o bucată de hârtie, și, pentru că noi ne-am înțeles, lumea s'a potolit și ea. Așa credeau mulți conducători după 1815 pentru că au trimis armatele în garnizoană și au dat drumul elementelor care nu făceau parte din armata ac-

tivă. Dar tot așa, după marele războiu, a fost o continuă agitație în toate țările: războaie civile, dictaturi improvizate. Toate acestea pentru că oamenii erau deprinși cu o stare de lucruri care poate dispărea în anumite domenii ca element material, dar nu poate dispărea pretutindeni ca tendință morală. Războaiele de religie din Franța n'au fost datorite unei convingeri calvine care să se opună unei convingeri catolice, ci se bătuse atâta vreme Francisc I-iu cu Carol Quintul, se încheiase un tratat, dar oamenii erau obișnuiți a se bate, și de aici războiul civil. Prin urmare, oamenii aceștia, cărora nu li era îngăduit să mai facă războiu, au înlăturat clasicismul domol, care, în forma în care se înfățișa atunci, de sigur că nu se putea mentine, ne mai având răsunet în sufletul oamenilor, și, astfel, a început a se căuta tot regiuni exotice de geografie, cu scormoniri în timp, largiri de orizont în prezent, cu un sentiment mistic în care se cuprindea o gâcire a viitorului și o în-

țelegere tainică a tuturor lucrurilor.

Sunt oameni cari cred că literatura este un domeniu și politica altul. Nu, politica va avea totdeauna efect asupra literaturii, și, mai ales, orice schimbare în domeniul gândirii și orice îmbrăcare într'o formă literară, care este totdeauna sugestivă, impresionantă și periculoasă, are consecințe politice. Nu poți face conservatism politic cu spirite revoluționare în toată lectura lor, cum nu poți face, în sensul celălalt, cu oameni cari să fie foarte conservativi în gândirea și literatura lor o agitație în domeniul exterior.

Uitați-vă numai la romanticismul din Franța, care este cel mai caracteristic. Ce fac poeții de atunci ? Ei, cari odinioară cântau într'o notă sentimentală împrumutată dela Rousseau, lacul dela Geneva și Elvira ori pe fata de pescar, Graziella, de la Neapole, dela un timp încep să fie foarte simțitori la gloria lui Napoleon. Religia „Împăratului“ a fost creată de foștii lui ofițeri și mai ales de foștii lui

soldați rămași credincioși până în fundul satelor, dar în mare parte și de literatură. De o parte îl cântă Monti într'o bucată foarte frumoasă, pe de alta Lamartine, care zărește mormântul alb săpat în stânca dela Sfânta Elena. Și, acum, în sufletul lui Victor Hugo s'a trezit amintirea tatălui său, generalul napoleonian din Spania. Ceva din sufletul lui Napoleon se găsește în tot scrisul de atunci.

Dar nu este vorba numai de învierea lui Napoleon, Franța avea un mare trecut militar, și el este înviat măcar în parte de poeți : *tournois, joutes* în „Odele și Baladele“ lui Hugo, catedrale, clerici, cerșitori, monștri în „Notre Dame de Paris“ a aceluiași.

Incrucișări și ciocniri de spade.

Dar nu este numai atât. Care sunt în teatrul lui Hugo personagiile ? Nu mai e vorba, ca odinioară, de idei abstracte care se întrupează într'o formă clasică de la Corneille, prin Racine, până la imitatorul lor așa de șters și de mediocru care este Voltaire. Dacă pe Napoleon nu-l

pot introduce pe scenă poezii este Cromwell, un fel de Napoleon fără războaie exterioare, acela care a dat afară pe deputați spunându-le fiecăruia : „ești un hoț, ești un stricat“.

În „Hernani“ în fața cu miniștrii regelui Spaniei, acela care nu reprezintă decât curajul, îndrăzneala, spiritul agresiv. *Bon appétit, messieurs*. Societatea aceasta se bate la teatru, pentru că nu se poate bate aiurea.

Poetul cel mai popular din vremea aceea, Béranger, își râde de Restaurație, presintând pe „Le roi d'Yvetot“, dar pentru ce? Pentru că este o lume liniștită, fără orizont, care nu dă ocazia de a se manifesta, pentru că totul se ține în discursuri de opoziție, în treceri de revistă ale Gărzii Naționale. Romanticii au fost contra burghesului, „gardul național“.

Iritația în spirite se vădește în chestiunea Egiptului dar nu din cauza lui Nicolae I-ii, care, fiind împins, la 1833 și 1840, într-o chestiune care n'a mers până la capăt, „Chestiunea Strâmtoarelor“, cu convenția dela

Hunchiar - Schelesi, s'a oprit. Dacă ar fi fost o politică rusească imperialistă, cum se putea pierde din mână o astfel de ocazie ? Şi cu toate acestea lovitura pe care putea s'o deie atunci ţarul Nicolae, n'a dat-o.

Dar până la data aceasta de la 1840, toată lumea francesă, încurajată şi de Revoluţia de la 1830 şi de pierderea prestigiului Sfintei Alianţe, voia altceva, şi ceva fără limită.

Era pornirea contra tratatelor din Viena, dar fără o doctrină care să arăte marginea până la care poate merge cineva.

Acelaşi lucru se observă şi aiurea. În Germania Frederic-Wilhelm al III-a şi Frederic-Wilhelm al IV-a nu vor să iasă din cuprinsul hotarelor date. Nu este nimic agresiv în această Prusie postbelică. Nu mai vorbim de Statele mici din Germania, foarte bucuroase că au păstrat în cea mai mare parte ce căpătaseră dela Napoleon, fiindcă situaţia lor venia din graţia Impăratului învins, cum era : Bavaria, Württemberg, Saxonia.

Dar ce se întâmpla în opinia pu-

blică ? Prusia oficială a confiscat mișcarea națională germană, care avuse în vedere tot cuprinsul pământului locuit de Germani, toți membrii rasei. De a doua zi, guvernul prusian a înțeles că toate acestea sunt câștigate nu pentru poporul german, ci pentru dinastie, care nu se punea în serviciul poporului german. O foarte mare greșeală să se creadă că puterea Prusiei a fost totdeauna un motor pentru poporul german : ea a fost de foarte multe ori împiedecarea dezvoltării libere, și în sensul său, a poporului german.

Dar, în vremea când nu era nicio încurajare din partea Prusiei pentru a apuca un drum în care s'ar putea descoperi ceva din imperialism, ci, din potrivă, față de Austria, averea Habsburgilor, plus caracterul medieval al Ungurilor de odinioară, se făceau toate silințele ca să se poată merge împreună, de și Împăratul în unele împrejurări se uita cu oarecare gelozie la popularitatea regelui Prusiei, — astfel, la Aachen, pe vremea congresului, când a trecut Aus-

triacul, nicio manifestatie din partea populatiei, dar a fost altfel cand a aparut Frederic-Wilhelm.

Aceasta a mers pana in ajunul razboiului dela 1866. In acest timp care este idealitatea Germaniei ? Uhland trezeste tot evul mediu german de lupte si cuceriri. Istoricii tiparesc *Monumenta Germaniae historica*: legenda lui Frederic Barba Rosie incepe sa devina un element de realitate : Imparatul lumii, care s'a ridicat de acolo, o interpretare a lui Frederic Barba Rosie care s'a mentinut pana foarte tarziu.

Anglia, dupa ce a rapus pe Napoleon, a avut grija sa-l pazeasca; toate brutalitatile de la Sfanta Elena se explica printr'o frica teribila, si de aceea s'a asezat acolo temnicerul acela neinteligent, brutal, rau crescut, care era Hudson Lowe. In afara de acesta, erau trei chestiuni foarte grave pentru Anglia : chestiunea electorala, cu largirea dreptului de vot, chestiunea catolica irlandesa si chestiunea, de ordin material, foarte ame-

nințătoare : „legile grâului“ mulțimea flămândă cerând să se desființeze privilegiul de vamă pentru proprietari, din Corn-laws. Atâta vreme în Anglia oficială nu se observă ca stare de spirit ceva care să ducă în direcția imperialismului.

Dar o mare schimbare se produce în poesia englesă, Coleridge, Wordsworth, poeții lakiști, se închid în cadrul naturii engleze: pajiști întinse, flori, fluturi, tot ce Anglia oferă ca frumuseță relativă, și deodată răsare furtunoasa personalitate a lui Byron, pornit pe războiu, cutreierând lumea, în Spania; în Portugalia, în Grecia, unde poartă coiful eroic și moare ca ostaș. O întreagă agitație în domeniul acesta literar care corespunde ou agitația militară universală de pe vremea lui Napoleon. Byron ajunge a-mul răscolitor de suflete, îndrăznind orice și nedându-se înapoi înaintea niciunui scandal.

Și e vremea când Walter Scott răscolește în romanele lui tot trecutul englez : *Ivanhoe*, *Waverley*, *Kenilworth*, care au dat literaturii engleze o mare faimă

și pe continent, și, vloga lui Walter Scott s'a cheltuit presintând viața lui Napoleon. Cam tot pe vremea aceea Alison înfățișează o istorie de lupte contemporane a Europei, care încălzea sufletele.

Altceva lumea care se înduioșă la un bâzâit de albină și la strecurarea unei raze de soare și mai ales de lună pe fereastră și altceva societatea aceasta care merge după geniul fatal, sata-nic, demonic, al lui Byron.

Cu astfel de suflete se fac războaiele cele mari.

Lecția a XVII-a

IMPERIALISMUL ORIENTAL

În lecția trecută v'am înfățișat spiritul imperialist care se formează în deosebitele țări și v'am arătat că din spiritul imperialist poate să iasă politica imperialistă, precum politica imperialistă creiază o situație de spirit care o susține până la capăt și am pomenit de împrejurările de la 1840, arătând pe scurt de ceia ce a fost vorba atunci.

Revin asupra lucrurilor de atunci, pentru că aici sunt de observat și alte lucruri. Ceia ce am văzut în domeniul spiritului rămâne să vedem și ca o încercare în domeniul faptelor: avem a face cu înlăturarea politicii de Stat sprijinită numai pe trata-

tele din Viena, dar ferindu-se de a deranja un echilibru așa de instabil prin ivirea unor planuri de cucerire, de expansiune, care o bucată de vreme nu fuseseră pentru că nu puteau să fie, căci amintirea lui Napoleon era prea recentă și nimeni nu era bucuros să se arunce din nou în haosul acesta din care toți scăpaseră cum putuseră. Numai după aceea poate să se arăte întru cât prin Palmerston, prin noua politică englesă din vremea aceasta pot să răsără planuri imperialiste și de aiurea decât din Rusia lui Nicolae I, care nu iese așa de împovărată cum se crede, pentru că, până dincolo de 1830, foarte sigur că Țarul și anumite cercuri de la Curte erau pentru pace și, continuând o veche politică, evita să arunce Europa în haos. Se putea crede în Rusia că tratatele din Viena, care purtau atâtea iscălituri, au venit de pe urma campaniei din 1812, de pe urma ideilor lui Alexandru I-iu, de pe urma hegemoniei exercitate de el până la moarte asupra

Europei : ele erau într-o cârta o operă rusească făcută supt controlul și autoritatea aceasta atotputernică.

De la 1830 înainte se ridică însă acea mare chestiune a Egiptului, provocată de Mehemed-Alî, întemeietorul Egiptului modern, și acțiunea lui trebuie deci cercetată în legătură cu sensul acestui curs pentru a vedea ce a putut să iasă din colțul acela egiptean, într-o direcție care de sigur că nu concordă cu direcțiile pașnice care se urmau în deosebitele State europene. Mehemed-Alî a ajutat pe Ruși, într'un moment, să ofere Porții un fel de protectorat în schimb pentru permisiunea de a trece vasele rusești prin Strâmători și s'a încheiat înțelegerea de la Hunchiar-Schelesi, împotriva căreia s'au ridicat Puterile apusene, așa că s'a ajuns la o altă învoială, apoi la un conflict cu Franța, care a rămas izolată, pe când Puterile celelalte europene au mers în chestiunea Egiptului împreună.

Era un negustor de tabac din Cavala, care avea rude în Macedonia, cu care a păstrat legături. Nu era un Egiptean, cum, de altfel, Egiptul nici acum nu reprezintă un Stat național în sensul nostru, fiindcă Egiptenii vechi sânt acei cari, dacă erau creștini, se numiau Copti și cărora li se zice de obiceiu fellahi, populație foarte săracă, care trăește în niște căsuțe de vergi și lut, pe care o întâlnește cineva prin orașe muncind și cerșind. Rasa mare care dăduse biruințele lui Ramses al III-lea și lui Tutmes, rasa aceasta există, dar a trecut prin atâtea stăpâniri străine, atâtea apăsare s'a lăsat asupra ei, încât, de la o bucată de vreme, a degenerat moral și în parte și fizic. În mintea regelui Fuad și în mintea tânărului care domnește acum, este, de sigur, gândul de refacerea unei rase față de care soarta a fost așa de crudă.

După năvălirea arabă și întemeierea unui Stat arab, a venit Sultanul Selim, la începutul secolului al XVI-lea și, cucerind

Egiptul, a adus cu dânsul elemente turcești care se amestecară cu elemente arabe și elementele circasiene ale așa-numiților Mameluci, cavaleri veniți din regiunea Caucasului. Clasa dominantă s'a făcut din acest amestec.

Pe o vreme când Pașa din Egipt însemna, de multă vreme, foarte puțin, beii aceștia mameluci, „boieri“ stăpânitori de pământ, o cavalerie foarte vitează, gata de toate riscurile, erau stăpânii țării, dar pe lângă dânsii erau și elemente salariate, soldați cu plată, cari puteau să facă același lucru, acum, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care se făcuse înainte de aceasta cu înșiși Mamelucii, — între ei mai ales Albanesi, — dar elementele acestea, alături de bei și fără nicio putință de a se înțelege cu dânsii, erau fără ambiții politice, pe când Mamelucii erau foarte ambițioși. Mehemed-Alî, amestecându-se între dânsii, ajunsese a juca un mare rol pe lângă Pașii trimeși de la Con-

stantinopol. Cu elementele albanese la dispoziție se putea face ușor o carieră, dar cu mijloacele teribile obișnuite în Orient: omorîrea în massă, cum s'a făcut la noi, la 1822, când, după înfrângerea de la Drăgășani, de la Sculeni, de la Secul a eteriștilor, unul din tovarășii lor, trecut de partea Turcilor, colonelul Sava, împreună cu doi asociați ai lui, mai mult Bulgari, Ghenciu și Mihali, au fost atrași într'o casă din București și asasinați. Sistemul întrebuințat la București în 1822 și sistemul din Egipt la începuturile stăpânirii lui Mehemed-Alî represintă exact acelaș lucru.

Mehemed-Alî venise din Europa, el avuse legături cu Francesii, în timpul când Pasvantoglu din Vidin primia ofițeri de ai lui Napoleon, ca Mériage, care a venit și la noi în legătură cu vicisitudinile războiului rusoturc terminat la 1812. Pe de altă parte el putea să aibă, pe vremea când era negustor de tutun, legături firești cu lumea aceia din

Albania unde, pe atunci, exercita o stăpânire autocratică, în care sânt și multe însușiri, multe tendințe de reformă, dar și o dreptate aspră și crudă, lângă acte de perversitate, de sadism, cu dorința de a vărsa sânge, vestitul Ali-Pașa din Ianina, care a avut ajutoare din deosebite domenii apusene, fiind în relații foarte strânse cu consulul Franciei, Pouqueville, care a dat lămuriri așa de importante și cu privire la Românii din Macedonia. De acasă încă el a putut avea anumite legături cu Francesii.

Franța a avut pe atunci Insulele Ioniene, înainte ca ele să fie luate de Ruși și Turci, — la Greci ele au trecut foarte târziu, la suirea pe tron a Regelui Gheorghe. În Dalmația, pe de altă parte, Francesii au fost mult timp și au făcut multă ispravă, până într'atâta, încât, după ce mareșalul Marmont, duce de Ragusa, introdusese o harnică administrație, când au venit Austriecii și Împăratul Francisc visita această nouă

provincie, de câte ori întreba : „cine a făcut cutare port, cutare pod“, i se spunea : Francesii. În fine în armata lui Napoleon a fost un întreg corp în care erau Albanesi, Greci, poate și Români din Macedonia, cu ofițeri ale căror familii au rămas, uneori, în Franța, generalul Bourbaki de la 1870 — 1871 coborîndu-se din Grec Burbakis.

De altfel, Pasvantoglu însuși era un fel de Napoleon balcanic; toate apucăturile lui sânt imitate după ale marelui model, și tot un fel de Napoleon e și Ali-Pașa. Un tip istoric devine legendar, trece de la acela care l-a creat la o mulțime de oameni din alte țări, de altă rasă, cu alte origini, altă ideologie, cari oameni imită tipul creat odată, ca odinioară, imitatorii lui Alexandru - cel - Mare : Hanibal, Pompeiu, Cesar. „Napoleoni“ au răsărit în mai multe părți, dar niciunul nu s'a găsit în condiții mai favorabile decât Mehemed-Ali, care aducea astfel noțiunea napoleoniană cu dânsul. Dar ea înseamnă mari planuri de întin-

dere, de cucerire, formarea unei puternice flote, unei puternice armate, gesturi largi, cuvinte mărețe.

Pe o vreme când în Europa, de frica lui Napoleon viu, apoi supt vraja lui Napoleon mort, conducătorii Statelor erau îngrijați de rosturile lor, existând doar mișcarea literară a romantismului care ațâța spiritele, în Egipt, dar nu numai pentru Egipt, se crează Statul lui Mehemed-Alî și al fiului său adoptiv (fiu al uneia din soții) Ibrahim.

Mehemed-Alî începe întâiu în Egipt cu o politică interioară asemănătoare cu aceia a lui Napoleon : totul se face prin șeful Statului, iar în afară de dânsul nu sânt decât instrumente pe care le ia, le întrebuințează, le aruncă, — une ori nemerește, alte ori se înșeală —; numai cât împrejurările din Egipt erau altele decât împrejurările din Franța.

În Franța era lunga tradiție de libertate de pe vremea regilor, pe care noi îi calomniăm când îi înfățișăm potrivit cu ideile Re-

voluției franceze, și, pe lângă aceasta, era amintirea apropiată a Revoluției dela 1789, și apoi era cu totul altă noțiune, cu totul altă notă permanentă și alte nuanțe introduse în această notă permanentă de libertate. În Egipt se putea face orice, după ce Mamelucii, pe cari Napoleon îi învinsese, au fost distruși de Mehemed-Alî, care i-a atras la dânsul și i-a nimicit. Erau, pe de altă parte, elemente deprinse a servi pe oricine, cu care se putea face orice, între altele o negustorie greacă, une ori de origine macedoneană, cu cei mai bogați negustori din Alexandria, dar fără rol politic. Din fellahi se puteau face admirabili soldați și ridicarea fellahului la demnitatea umană prin aceia că era îmbrăcat în uniformă, a făcut-o Mehemed-Alî. Armata lui era compusă din elementele acestora rurale, din vechea rasă care samănă și ca figură cu Faraonii de odinioară. Prin urmare, o armată foarte puternică, o flotă cum n'ar fi crezut cineva că se poate

alcătui în câteva luni, flota Sultanului însuși fiind rău făcută, rău întreținută, rău condusă, însemnând așa de puțin față de flota Pașei de Egipt, care își lua aierul de rege, cu titlul de vice-rege, care i s'a dat mai târziu.

Înainte de a vorbi de străinii pe cari i-a avut la dispoziția lui și cari sânt în mare parte creatorii acestui Egipt, o privire asupra condițiilor interne. Mehemed-Alî s'a socotit ca proprietarul întregului pământ egiptean ; o expropriere generală în folosul Suveranului, toți fiind sclavii lui ; ceia ce ordonă se face ; se vede experiența lui de acasă de negustor de tutun, care știe cum se pregătește producția. Imposibile oricât de multe, căci el nu avea milă de oamenii aceștia cari-i erau străini, datorie absolută de a-l servi.

Pentru a face ceia ce voia el, evident că nu se putea folosi de elementele de acolo, sau de elemente pe care să le importeze din Balcani ; prin urmare a trebuit să se și recurgă la străini.

S'au adus apoi și Englesi și Germani, și aceștia au colaborat la ridicarea Egiptului, dar, în rândul întâiu, supt el, Francesii, dintre cari unul a devenit Musulman și a luat rang de Pașă. În vremea când un Frances, Mariette, săpa cele dintâiu morminte ale Faraonilor și începea, după Champollion, cercetări în această lume milenară, pe vremea aceasta colonelul Sève, care a devenit Soliman-Pașă, și s'a și căsătorit cu o femeie de acolo, neamul lui ajungând a se înrudi apoi cu al stăpânului său, i-a alcătuit armata și i-a pregătit flota lui Mehemed-Ali, — operă francesă.

Mehemed-Ali, care dispune, astfel, de toată averea Egiptului, toți oamenii fiind puși la muncă pentru a-i produce, iar rezultatul acestei munci vine la dânsul, îl îmbogățește pe dânsul și el nu dă samă nimănui, el care nu are miniștri, ci numai servitori, numai robi, putea să formeze mari planuri, în sensul unui imperialism egiptean, care prinde ce poate. Întâiu, în Sudul Egiptului, în Nubia, așteptând proble-

ma Sudanului, care va ocupa mulți oameni de samă, fiind și o piedecă pentru politica englesă, — acolo unde Anglia a întâlnit vestita răscoală a Dervișilor, cari au isbutit să omoare pe Emin-Pașa, trimesul Angliei.

Dar, în același timp, se deschidea ambiției lui Arabia. Arabia se găsea de mult în stare de revoltă și de războiu, încă de la începutul secolului al XIX-lea și chiar puțin înainte. Aici în Arabia sentimentul religios, care apăsa totdeauna, crease o anumită categorie de Arabi cari considerau pe Musulmanii ceilalți ca aruncați dincolo de doctrina curată de la început, așa încât s'a ivit un „protestantism“ arab foarte interesant, al Vehabiților, „puritanii“ cari se ridicaseră împotriva represintanților Sultanelui. Trupele egiptene au intrat în Arabia, peste piedeci foarte mari, trecând prin regiunea de deșert, și din această cucerire arabă a rezultat pentru Mehemmed-Ali un lucru de foarte mare importanță.

Dar în acelaș timp o necesitate geografică istorică l-a atras pe vice-rege în Siria. Pentru că Egiptul și Siria merg împreună. Faraonii au cucerit Siria, Sultanol Selim, după ce a cucerit Siria, a venit în Egipt: sânt două regiuni care merg alături în istorie. În Siria aceasta, unde întrase și Bonaparte pentru a întâlni ciuma la Iaffa, era și acum o independență a Pașilor asămănătoare cu independența care fusese pe linia Dunării, la Vidin, la Belgrad, la Rusciuc: era vestitul Pașă Abdallah de la Akkon. Și, atunci, Ibrahim a intrat în Siria. Au fost două războaie pentru Siria între Egipteni și între trupele Suzeranului, Sultanul Mahmud, care nu putea să comande o armată, ci trupele lui erau comandate de Mari Viziri, de Pași mai mult sau mai puțin pregătiți pentru această misiune, dar armata turcească fusese, în timpul din urmă, reformată, chemându-se ofițeri prusieni, între care von Moltke.

Cele două războaie tindeau să unească definitiv Siria cu Egipt-

tul, și într'adevăr s'a căpătat, după cel d'întâiu războiu, de la Sultan învoirea la această reunire. Dar aspirațiile lui Mehemmed-Alî și ale fiului său se ridicau tot mai mult. În Siria se cerea bani, cum se ceruseră în Egipt ; stăpânirea aceasta era ca a unor străini cari scot banli cu orice preț și consideră pe locuitori ca pe niște robi, pe când stăpânirea turcească fusese mult mai blândă, pentru că Statul turcesc nu urmăria o politică mare. Așa încât în Siria a fost îndată o foarte mare nemulțămire. Deci Constantinopolul s'a hotărît să înlăture această dominație, să-l reducă pe Mehemmed-Alî la ce fusese înainte, și el a răspuns cu o nouă invazie. De data aceasta, prin Asia Mică se urmăria trecerea în Europa, și acum planul era foarte mare: întrebuintând elementul turcesc și națiunile supuse, să facă alt Imperiu decât al lui Mah-mud; rasa lui Osman fiind degenerată, în locul ei să se așeze rasa nouă, plină de energie, a vice-regelui Egiptului. El putea

să invoace și faptul, că era și el un om din Turcia și ce încercaseră fără noroc Pasvantoglu, Ali-Pașa de Ianina, Tersenicoglu din Rusciuc, ori stăpânitorii autonomi din Asia Mică la începutul secolului al XIX-lea, așa-numiții derè-bei, adecă „bei de vale“, un fel de boierime locală, același lucru, cu alte mijloace, cu altă inteligență, cu oarecare geniu politic, putea să-l facă el.

Și, în momentul când Sultantul, din nou învins, muria, când se clătina tronul de la Constantinopol, când se ridicase imperialismul acesta nou, care se întindea asupra Sudanului, asupra Arabiei, tinzând spre regența de la Tripoli, unde era de multă vreme dominația deilor barbaresci, și nu fără o legătură cu Francesii așezați în Algeria, în momentul acesta s'a făcut apelul acela la Țar, care a fost o scormonire a politicei rusești adormite, oferind mari perspective. Chiar fără nicio intenție de întindere pentru Ruși nu li putea conveni să aibă monarhia aceasta tânără, capabilă de re-

sistență față de orice putere străină : să aibă pe Ibrahim la Stambul. Acesta era lucru de toată imposibilitatea.

Prea mult vedem noi lucrurile acestea supt latura amenințării care rezultă pentru noi; trebuie văzută și această lature, dar nu numai aceasta. După tratatul de la Hunchiar-Schelesi, și Nicolae I-iu putea spune că, dacă pacea de la 1829 fusese o concesie, o iertare din partea Rușilor, însă, dacă Turcia nu se poate ținea, îi oferă „protecția“ lui, ca Domniilor noastre. Și s'au văzut Rușii, atunci, coborându-se la Constantinopol.

A rezultat o trezire a imperialismului pretutindeni în Europa. Președinte al Consiliului de miniștri în Paris era Thiers, care se pregătia să scrie „Istoria consulatului și a imperiului“, pe vremea când se aduseseră rămașițele lui Napoleon la Paris în mijlocul acelei emoții generale. și spiritul de odinioară putea să fie trezit prin împrejurările acestea cu totul neașteptate. Un imperialism occidental se tre-

zește și supt impresia acestor lucruri din Orient.

Pe de altă parte, Franța lui Ludovic-Filip, așa pacifică precum era, își simția datoria să apere în Egipt opera ei. Francezii făcuseră Egiptul cum era și, fără să viseze o colonie francesă în Egipt, Egiptul intra în cercul de interese și simpatii al popoului frances. Anglia avea însă vechea ei teorie, neschimbată, că Imperiul Otoman trebuie păstrat cum este, pentru interesele comerțului engles, că orice s'ar schimba acolo nu poate să fie decât o sguduire pentru Imperiu și o piedecă pusă în calea acestei activități comerciale. Și, atunci, după ce Franța liberală mersese atâta timp alături de Anglia parlamentară, acum, pe chestia Egiptului, s'a făcut o despărțire, de o parte fiind Anglia contra lui Mehemed-Âli, și, de alta, Franța, bucuroasă să-l ajute. Și, de altminteri, Anglia înțelegea să tranșeze odată toată chestiunea, silind pe Mehemed-Âli să părăsească Siria și distrugând flota lui, care a fost blocată la

Alexandria, de unde nu s'a mai putut avânta spre țintele înalte care se aveau în vedere.

Și, când, Franța fiind eliminată, ca singura care susținea pe Mehemed-Alî, celelalte Puteri s'au înțeles împreună, și în ce privește Strâmtoarele și în ce privește chestia Egiptului, situația a fost cu desăvârșire schimbată. Imperialismul acesta egiptean a căzut ; acela care fusese odinioară Suveranul de fapt al Egiptului, al Nubiei, domn al Siriei, rivalul Suveranului de pe Bosfor, înlocuitorul în speranță al Sultanilor din Constantinopol, era acum un Pașă din Egipt ca oricare altul, cu o armată orânduită la inacțiune, și se mergea așa de departe, încât s'a cerut ca ofițerii armatei egiptene să facă jurământ Sultanului.

Dar la Francesi s'au ivit, iarăși supt jignirea suferită prin izolarea aceasta, vechile aspirații, hrănite și de ceea ce Franța făcuse în Algeria.

Iar Anglia, care a văzut că poate să înfrunte și pe prietena

ei Franța, să grupeze Prusia și Austria în jurul ei și să organizeze expediția din Siria, la care au luat parte și contingente germane, s'a trezit de-o dată pe un plan imperialist care nu venia dela dânsa.

.

Lecția a XVIII-a

IMPERIU ȘI IMPERIALISM ENGLES

A fost până aici vorba de un imperialism engles la care Englesii nu s'au gândit înainte de aceasta, care nu era în niciun program național al lor, imperialism care apare prin anii 1840-50 și pe care îl puneam în legătură cu numele cuiva care a jucat un rol decisiv în istoria țării sale. Palmerston a fost, peste toate deosebirile de partide, peste toate schimbările în evenimentele din afară, fără îndoială un reprezentant tipic al noii politici engleze, desfăcută din toate lucrurile trecutului, care erau acum lichidate, așa încât, cu mijloace care stăteau la îndemâna țării, puteau să se între-

prindă acțiuni pe un plan mult mai vast ca înainte.

Dar, înainte de a ajunge acolo, sînt alte lucruri de arătat, ca să se fixeze noțiunea exactă a pornirii acesteia anexatoare ori protectoare.

Deci trebuie să se revină asupra pregătirii a ceea ce Englesii nu numesc imperialism, dar se numește astăzi „imperialism engles” de adversarii lor și în fond, a fost, dela o bucată de vreme, de și nu cu voia Englesilor, un imperialism.

Ei n’au pregătit imperialismul, ci imperialismul acesta a fost impus de împrejurări. Și este o deosebire mare între cineva care forțează o națiune ca să-i primească ocrotirea și stăpânirea și între cel ce nu are de loc această intenție, dar, într’un moment, este îndemnat în această direcție.

Să ne gândim, pentru că orice împrejurare de politică externă are de la o bucată de vreme un efect și asupra spiritului poporului care s’a găsit într’o asemenea

situație, ce efect a putut ieși pentru Englesi din împrejurările acelea, mai ales de la 1833, când s'a deschis chestiunea egipteană, care este, de fapt, chestiunea Imperiului otoman, a situației lui în Orient. Dacă Mehemed-Alî s'ar fi amestecat numai în Nubia, dacă ar fi intrat numai în Arabia și ar fi devenit, cum a și fost atâția ani, ocrotitorul caravanelor care mergeau la Meca, dacă ar fi izbutit să se instaleze în Siria, dar să nu nemulțamească Siria și să nu se întindă în Anatolia ca să înlocuiască dinastia lui Osman la Constantinopol, evident că Anglia n'ar fi avut nimic de zis.

Dar, când se vorbește de imperialismul engles, nu se socote numai influența aceasta în Orient, covârșitoare de la o bucată de vreme, insuportabilă chiar pentru Turci, cari se puteau ruga lui Dumnezeu să nu mai fie ocroțiți în felul cum îi ocrotise Anglia lui Stratford Canning, dar și un imperialism de caracter mondial, aceasta nu

înseamnă, pe la 1850, existența imperialismului engles. În Imperiul engles se cuprinde oarecare imperialism, dar în imperialism nu se cuprinde neapărat un Imperiu teritorial.

Cum s'a format acest Imperiu? Am arătat ce s'a întâmplat în Industan, numai cât lucrurile acestea s'au petrecut în condiții foarte mărunte, nepotrivite de la un loc la altul, așa încât nu se poate da caracterizarea generală. În cutare cas a fost un tratat, în cutare altul, un teritoriu ocupat, foarte rare ori a fost o luptă. India a venit dela sine: la început a fost Compania. Compania fără voia ei a ajuns să aibă un teritoriu pe care nu l-a putut ținea și l-a dat Statului. Iar acesta a păstrat, pe lângă un „birou de control“, directorii Companiei „controlate“ și „consiliul“ lor.

În afară de acestea, în mare parte Napoleon este creatorul Imperiului colonial engles, Napoleon, îngrijorat de lucrurile din Europa și care, pe de altă

parte, supt raportul flotei însemna puțin, flota francesă fiind distrusă de Nelson în bătălia dela Abukir în timpul expediției din Egipt, pe urmă la Trafalgar, cea ce a adus incapacitatea de a debarca în Anglia, a neglijat coloniile. Pe de altă parte, invadând Spania, ea numai avea putința de a-și păzi coloniile, iar coloniile acestea nu se puteau apăra, așa cum apără adevăratul stăpân al unei țări și nu un usurpator ca regele Iosif. Coloniile acestea le-a cules Anglia. Am pomenit cum s'a luat Colonia Capului, pe o vreme când Englesii n'aveau în Africa un întreg domeniu. Dar partea de jos a Africei a fost luată pentru că Olanda era alipită, cu voie sau fără voie, de politica francesă.

Acolo Olandesii erau așezați din secolul al XVII-lea, și, când s'au așezat Englesii în Sud, Burii, țărani aceștia, fermierii olandesi cari erau în luptă cu Cafrii, cu Bușmanii, cu Zulușii, Burii au făcut cea ce se numește

„marele trek“ și rezultatul a fost două State bure : Transvaalul și Orange.

Australia și Noua Zelandă erau, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, locuri de deportare, Botany-Bay, Jackson : se trimeteau acolo condamnați, cum se trimet în Guyana. Dela o bucată de vreme însă a plecat o emigrație englesă, din două motive. Unul a fost înmulțirea peste măsură a populației. Ceia ce Anglia are în momentul acesta vine din puterea rasei care s'a împrăștiat, Statul a venit foarte târziu, și în multe locuri a trebuit să fie multă vreme rugat. Și, pe lângă aceasta, era un sentiment mistic religios, care a provocat vagabondajul. Pentru motive religioase, nu pentru cele constituționale, prin care se întemeiaseră provinciile din America de Nord. Până la 1840, cât este de mare Australia, erau vreo 120.000 de Englesi, atâta : indigenii represintau o rasă nobilă, Maorii, care a perit. S'au descoperit mine, și este o istorie

foarte interesantă, o mare dovadă de energie umană, până astăzi, cum tot felul de aventurieri se bagă în pustiu, răscolesc înăuntru, până ajung să pună mâna pe elementul prețios pe care-l caută. Pe urmă s'a găsit că este un teren foarte potrivit pentru cultura oilor și de acolo se vor aduce cantități mari de lână. De la o vreme s'a cerut la Londra. în 1840. când s'a ocupat Noua Zelandă, să nu mai trimeată criminali; a trebuit să se smulgă Londrei această concesiie ca să-i lase numai pe aceia ai căror urmași formează astăzi un Stat așa de modern, mergând și până la asigurările pe viață ale tuturor.

Ceia ce se chiamă astăzi dominioanele nu sânt deci teritorii care să fi fost dela început provincii stăpânite de Statul englez, ci regiuni împoporate de legătură cu Statul lor cel vechiu.

Un alt cas. foarte intere-

sant, e cel din Canada, unde a fost mult timp o anarhie totală. Era acolo o mare proprietate și o stăpânire de capitaluri franceze pe la 1820—1830, Englesii fiind mai săraci și mai risipiți. Intre Francesi și Englesi nu era nicio înțelegere și dei aici a ieșit o stare revoluționară, elementul engles încercând a des-naționalisa pe celalt. La un moment dat, Papineau (1837) ajunsese între Francesi ca un fel de dictator de rasa lor. Atunci Anglia a trimis pe Lord Durham, om dibaciu și înțelegător al situației care a reușit să pacifice Canada. Canada a căpătat pe urmă privilegii foarte largi, și Canadienii, în momentul acesta, fără deosebire dacă sunt Francesi sau Englesi, sunt legați de Coroana britanică, a cărei influență e așa de mare.

Conclusia este că încetul cu încetul s'a alcătuit un Imperiu engles. Imperiul acesta engles nu avea niciun fel de organiza-

ție până în timpul din urmă. Nici vorbă de un imposibil guvern engles asupra tuturor acestor provincii.

În aceste condiții Statul nou, imperialist, ajunge a se forma.

Lecția a XIX

CIOCNIRI ÎNTRE IMPE- RIALISME

În timpul războiului Crimeii imperialismul a avut toată putința de a se manifesta. Dar înainte de a urmări această manifestare să vedem ce este personalitatea lui Palmerston supt raportul care ne interesează.

Personalitate foarte simpatice, înzestrată cu multă statornicie și îndulcită cu foarte multe glume, spirit ironic, care câștiga pe foarte mulți dușmani, o elasticitate extraordinară a omului care, căzând astăzi, se ridică mâine, incalculabil în ce privește posibilitatea de a se înnoi. Era un om foarte bogat, venind dintr-o familie nobilă și care n'a avut greutățile de care s'au lovit atâția, cum s'a lovit în parte și Gladstone. S'ar putea zice că

este singura popularitate națională după a lui Wellington și a lui Nelson, care însă n'a fost amestecat în politică. „Bătrânul Pam“ a ajuns să fie deci o figură populară cum n'a fost nici menii între Englesi, foarte potrivit, în felul acesta, ca să reprezinte o politică de dinamism. Un fel de popularitate care se întâlnește de obicei numai la suverani.

Aceasta este partea care se știe, dar, pentru a explica ideile lui, felul lui de a acționa, mijloacele de care s'a servit ca să ajungă a se menține și chiar legăturile dintre dânsul și imperialism, cred că trebuie să ne întoarcem la unele elemente din biografia lui. Acel care a murit la 1865, la o vârstă foarte înaintată, fiind până în apropierea decadenței lui definitive un factor foarte important, își are începuturile politice încă de prin 1807. Dar 1807 înseamnă momentul când Napoleon ajunge a slăbi din cauza războiului în Spania, din cauza noului războiu din Austria, însă cu toate acestea ră-

mâne inamicul. Dar era mai ales **atmosfera napoleoniană**. El este un om crescut într'o atmosferă imperialistă și, ca să-l înțeleagă cineva, trebuie să se gândească la lucrul acesta, precum, ca să înțeleagă cineva pe La Fayette, trebuie să se gândească la războiul din America și la influența pe care războiul acesta a exercitat-o asupra lui, încât el a rămas American și partizanul unui anumit liberalism și predicatorul unei anumite ideologii și represintantul ei, din cauza influenței pe care a primit-o la început. A părăsi ceea ce a fost la început pentru a primi o altă formă de gândire, acesta nu este lucru onest.

El este omul vremii când hotarele țărilor se schimbau, când coroane dispăreau, când alte coroane se ridicau, când lovituri năprasnice cădeau. Niciodată la conservatorul acesta n'a fost o idee conservativă de rostul Statelor și de rostul alianțelor, ci el a fost un mare creator și stricător de alianțe, gata a trece de pe un plan pe altul cu acea

uşurinţă pe care Napoleon o trăgea din geniul său, partea cea mai puţin sănătoasă din acest geniu, iar Palmerston o datoria peceteii puse din tinereţă pe sufletul lui.

Dacă se gândeşte cineva la acest lucru, o să priceapă rostul lui în această mare politică a timpului care începe pentru el dincolo de anul 1830. Pe vremea aceea Germania nu interesa : într'o lume de State, Prusia nu juca niciun rol mare în Europa, cu toată participarea ei la lupta contra lui Napoleon. Cu Rusia Palmerston nu s'a înţeles decât la un anume moment. Dar Franţa de după 1830, care se ridicase contra absolutismului, trebuia să fie prietenă, şi gândul lui era să meargă alături de această Franţă mai mult chiar decât cu a Restauraţiei.

De altfel, faţă de Sfânta Alianţă, care se chema în Anglia: „Sfânta Alianţă a Răsăritului“, fiindcă era influenţa Rusiei, el n'a consimţit niciodată să între în misticismul acesta, deosebit de felul cum Englesul înţelege

religiositatea. El a iscodit, într'un moment, un gând care nu s'a putut realiza, — și alianța aceasta însemna ieșirea din sfera intereselor engleze; imperialismul este aceasta: să iasă cineva din cercul închis al lucrurilor care privesc de aproape țara și națiunea sa, — acela al unei alianțe permanente între Anglia sa, Franța lui Ludovic-Filip, parlamentară, reglementată de voința națională, și cele două State iberice: Portugalia veșnic vasală, într'o formă elegantă, a Angliei, un fel de anexă pe malul Oceanului Atlantic și, pe de altă parte, Spania liberată de Englesi și care ar fi dorit să fie totdeauna în legături strânse cu Anglia. Și, atunci, Anglia cu cele două dependențe și Franța fără nicio dependență și, un timp, fără nicio adevărată independență, represintă un plan imperialist engles.

Apoi, prin legătura Spaniolilor cu dinastia bourbonică din Italia-de-Sud, prin sprijinirea, mai târziu (1830) a revoluției siciliene intra și o parte din Ita-

lia în acest plan. De altminteri Palmerston a avut un gând și în ce privește Italia, voind să formeze un Stat nord-italian în care ar fi intrat mai multe formațiuni, nu fără Genova, cuprinzându-se și unele din orașele și alcătuirile mai mici, ca Modena și Parma. S'ar fi izgonit astfel Austriecii, cari aparțineau altui sistem.

Dar planul acesta a căzut din cauza divergenței cauzate de ne-loyalitatea lui Ludovic-Filip. Și la acesta se observă o anumită ieșire din Franța cea mică stabilită de tratatele din Viena, prin planul lui de a-și pune fiul, ducele de Nemours, ca rege al Belgiei, urmând căsătoria fiicii lui, Luisa, cu cel d'întăiu rege al țării, Leopold. Și, apoi, gândul celor două „căsătorii spaniole“. Și, de acum înainte, dictatorul ministerial engles n'a mai avut nicio încredere în regele liberal al Franciei.

Revoluția de la 1848 nu i-a plăcut deci, dar i-a plăcut mai mult că Ludovic-Napoleon a dat lovitura lui și din președin-

tele Republicii s'a făcut încetul cu încetul Impărat. Englesii atribuie această hotărîre a lui Palmerston unui moment de neclaritate a visiunii lui ; cum se poate un prim-ministru engles, represintantul parlamentarismului, al libertății, să ajungă acolo, încât să admită usurpația ? El a admis usurpația și a refăcut cu Napoleon al III-a ceia ce se făcuse odinioară cu Ludovic-Filip înainte de trădarea acestuia.

Și până în momentul acesta Palmerston este de sigur un căutător de alianțe care-l scot din vechea așezare a politicei englese și-l îndreaptă în altă direcție. Atitudinea lui față de problema, pusă din nou, a Imperiului otoman corespunde însă cu tradiția, care și după dânsul va rămâne neschimbată. Legătura celor patru Puteri, plecând din Londra și care trebuia să fie condusă din Londra și să servească interesele englese, este a doua basă imperialistă a Angliei lui Palmerston.

Astfel, el nu face altceva de-

cât continuă, pe de o parte, coalițiile formate neconținut de către Anglia împotriva lui Napoleon.

Din partea ei, Franța urmează în Orientul apropiat o adâncă influență culturală și economică asupra Turciei. E ca un fel de imperialism național frances, instinctiv, care transformă și țările noastre de la 1821 înainte într'un fel de anexă, în ce privește ideile, a Franciei noi. „Cărvunarii“, carbonarii noștri de la 1822, cari traduceau Drepturile Omului și întrebuintau categoriile curente ale cugetării politice franceze, ca și dominația aproape exclusivă a culturii franceze supt Domnii Regulamentului Organic, care a fost așa de puternică, încât de la un timp învățământul nostru înalt a fost condus de profesori francesi, ca Monty și alții, acel Monty care se adresează tineretului de la noi în prefața unei cărți de istorie redactată în limba francesă anume pentru școlile noastre. Planul lui Bibescu de a francisa învățământul superior a provo-

cat însă o reacțiune latinistă în Moldova. Dar era și dorința ru-sească de a nu mai merge studenții noștri la Paris, creându-se un fel de mic Paris al învățământului acasă. Nu este un imperialism al Statului, dar lectura cărții franceze, traducerea cărții franceze în curs de două generații, imitarea literaturii franceze este un lucru foarte mare. Intreprinderile economice franceze, ca exploatarea pădurilor de stejar în epoca aceasta a lui Alexandru Ghica și a lui Bibescu, înseamnă și o penetrație economică, de și nu atât de importantă cât era penetrația culturală.

Se crea, astfel, încetul cu încetul, o basă, pe care Napoleon al III-lea o va putea întrebuința, de și nici el cum se cade. Și trebuie să ne gândim și la rolul mare pe care l-au jucat consulii Franciei la noi. Domnii aveau neconținut legături cu ei, și li făceau vizite în ascuns, și tot ce era în sufletul lor comunicau a-

colo, de și n'au știut Francesii pe vremea lui Ludovic-Filip să-și trimeată oamenii cari trebuiau : Châteaugiron, un bătrân, Billecocq care, din scrierile lui se vede că era deranjat.

Dar în vremea aceasta se ridică două alte imperialisme, așteptând pe cel frances, ale cărui condiții erau acuma date.

Unul a plecat din Rusia lui Nicolae I-ii, care era personal un perfect cavaler, un om care credea în anumite lucruri și crezul acesta îl apăra oriunde.

Anglia a făcut apel la Rusia, când s'a făcut tovărășia împotriva Franciei, Quadrupla Alianță. Dar Rusia s'ar fi mărgenit la micile ei intrigi în Peninsula Balcanică. în sama unei diplomații pe care nici n'o crease. nici n'o putea schimba Tarul. Răsturnase pe cneazul de la Belgrad, și urmă tot felul de uneltiri contra lui Alexandru Ghica din Muntenia, scormonind răscoale bulgărești, și, când Ghica a căutat să înăbușe aceste mișcări, Rusia, căreia îi trebuia răscoala din Brăila ca să treacă insurgen-

ții, în Dobrogea, provocând o stare de lucruri care ar putea permite intrarea trupelor ei în Balcani, a socotit această acțiune a onestului „Hospodar“ ca o insultă intolerabilă.

Dar consulul Rusiei era, pe atunci, o speță particulară, care nu poate fi confundată cu alta, și Statul se găsește astfel înaintea unui rezultat pe care nici nu l-a pregătit, nici nu l-a prevăzut. Dar de la o vreme liberalismul în Orient, cu tendința noastră către independență și intriga boierească, — luptele duse cu Alexandru Ghica, care lucra în folosul țăranilor pentru înlăturarea abusurilor marii proprietăți, apoi cu Bibescu, care l-a înlocuit pe Ghica, pentru a întâlni aceeași opoziție, pe când Mihai Sturza din Moldova, foarte dibaciu, a reușit să-și stăpânească opoziția —, au servit esențial amestecul consulului rusesc, care în felul acesta a dominat. Lupta între cele două imperialisme se ducea astfel, la București și la Iași, între acest consul și între ai Franciei și Angliei, acesta din

urmă, mai bine ales, mai statornic și mai normal, jucând un rol de permanentă influență.

Împotriva Domnilor Regulamentului Organic, împotriva lui Bibescu și a lui Mihai Sturza s'au unit aceste elemente cu tineretul și cu ambiția unor vechi profesori, ca Eliad, și s'a ajuns la revoluția din 1848. Eliad a invinuit pe tineri că sânt uneltele consulatului rusesc. Nu erau uneltele consulatului rusesc, ci ajutătorii fără voie ai intențiilor imperialiste ale Rusiei. Ei che-mau prin agitațiile lor ocupația.

Miliția națională, ridicarea pandurilor și ieșirea cu Evanghelia a copiilor și babelor înaintea armatelor rusești, acestea erau doar marile mijloace de luptă de la 1848. Iar, în ce privește pe Unguri, cari părăsiseră metoda economică și culturală a unui Szechényi pentru a urma ațățărilor avocatului revoluționar Ludovic Kossuth, ei au trebuit pentru apărarea revoluției săvârșite să se adreseze lui Bem Polonul. Ceia ce n'a împiedecat pe Görgey să capituleze la Șiria

înaintea Rușilor lui Lüders, veniți de la noi.

Iată cine l-a făcut pe Nicolae I-iu dictator în Europa orientală. Rușii au putut să între la noi împreună cu Turcii, dominându-i.

Imperialismul rusesc nu iese, astfel, din dezvoltarea unei idei care de la Alexandru I-iu să fi trecut la Nicolae I-iu ca să culmineze pe la 1850, ci este efectul firesc al unei revoluții nesocotite făcute de o generație care nu știa pe ce să se sprijine, visând amestecul lui Lamartine și intervenția Turcilor, pentru a se găsi, și fără Lamartine și fără Sultan, într'o situație de-a dreptul ridiculă. Și, grămădindu-se nenorocirile asupra țării, de la Domnia pe viață s'a trecut la Domnia pe câțiva ani, de la prescripțiile păcii de la Adrianopol la convenția dela Balta-Liman.

Dar, pe de altă parte, Austria de odinioară, lănceda Austrie a lui Metternich, care strecura câte ceva în Peninsula Balcanică, dar cu foarte multă timiditate, temându-se neconținut că

a mers prea departe, Austria bătrânului Francisc I-iu care văzuse cumplitele vremuri napoleoniene și se învățase de atunci, Austria Împăratului Ferdinand, om cu mintea slabă, nu se putea gândi la imperialism. Dar tânărul Francisc Iosif I-iu, biruitor cu ajutorul Rușilor asupra Ungurilor, stabilitorul regimului de absolutism care a durat mulți ani și ni-a folosit și nouă, în părțile acelea, foarte mult, el care va pune să se spânzure la Arad șefii revoluției ungurești, se va simți acum destul de stăpân la cânsul, pentru ca, după exemplul marelui vecin și ocrotitor, să pornească pe linia împărătească de odinioară

Iată cum în trei țări se formează pornirea către imperialism, și vom vedea cum imperialismul austriac a ajuns, în 1853, de la regimul lui Metternich la politica lui Beust, care aducea alte elemente în acest exercițiu al ideii imperialiste în dauna noastră.

Lecția a XX-a

IMPERIALISM OTOMAN

Imperialismele pe care le-am văzut cum s'au alcătuit ca elemente de politică de Stat și, pe de altă parte, ca elemente de viață intelectuală, ca desvoltarea unei stări de spirit în societate, ajung a se ciocni în războiul Crimeii. Atunci și-a putut da sama cineva ce se grămădise atâta vreme și își găsia acum posibilitatea de manifestare dinamică.

Acum vine rândul noului imperialism turcesc care, de fapt, a adus Statului mult mai multă pierdere decât câștig, fiind o aparență de ridicare, de întărire, supt care s'a produs slăbiciunea la care a lucrat și nemulțumirea celor ofensați și amenințați, după aceasta.

Imperiul Otoman, așa cum se găsea în 1853, când s'a pus chestiunea Locurilor Sfinte, după luptele dintre catolici și ortodocși la Ierusalim pentru anumite drepturi tradiționale ale unora și altora, este același lucru ca odinioară? Și, dacă nu, atunci ce este această Turcie nouă, acest nou fel de a înțelege Imperiul Otoman, în ce privește tendințele imperialiste?

Vechia Turcie nu trebuie considerată ca fiind în afară de Europa, continuând adică un vechiu fond asiatic din momentul cuceririi, cum este în momentul de față o teorie în acest sens, pe care o presită un istoric turc tânăr, d. Köprülü. Pentru d-sa, ca pentru toți represintanții școlii noi de istoriografie turcească, Turcii represintă o foarte veche civilizație, cu totul originală, mult mai veche decât civilizația europeană, ba chiar limba turcească ar fi un fel de mamă a graiurilor europene. O carte ciudată pretinde să descopere tot felul de rădăcini turcești și în francesă, cred, și în englesă. Și această civilizație s'ar sprijini în deosebi

pe un puternic Imperiu, Imperiul Hittiților: tot ce este hittit e înglobat în trecutul turcesc. Toate instituțiile turcești după venirea Turcilor în Europa n'ar avea a face cu Bizanțul, ci ar fi de un spirit cu totul deosebit, — teorie care corespunde azi cu naționalismul lui Ata-Türk.

De fapt însă nu este așa. Se poate că spiritul armatelor turcești să nu fi fost european, se poate ca un anume fel de a privi lucrurile să fi fost altfel decât acela care domnia pe Continentul nostru, dar, cu vremea, în Statul otoman s'au strecurat neconținut elemente europene, pe mai multe căi: poligamia, mai ales în clasele de sus, cu sclave aparținând tuturor națiunilor. Dar nu este vorba numai de amestecul de sânge, ci și de amestecul politic, în viața publică, al renegaților. Vechiul Imperiu otoman este un Stat de renegați, locurile de frunte fiind ocupate de ei, ca Mari Viziri, Pași, comandanți ai flotei. Imperiul Otoman este astfel o colaborare, ceea ce foarte mulți nu pot sau nu vor să înțeleagă, așa încât în se-

colul al XVI-lea, care este cel mai important și mai caracteristic din Istoria Imperiului Otoman, epoca lui Soliman cel Măreț, erau și trei limbi de Stat: turceasca, dar, pe lângă dânsa, limba greacă și limba sârbească.

Niciodată Imperiul Otoman n'a fost închis: pentru dânsul Islamul a însemnat foarte mare lucru, și a fost o întreagă perioadă în care oamenii sânt înainte de toate Mohamedani, iar cucerirea se făcea în numele Islamului, dar nu este mai puțin adevărat că în teritoriile cucerite Imperiul Otoman n'a căutat să introducă această religie, n'a dorit să desnaționalizeze, și, mulțumită faptului că, de oare ce a fi Musulman, însemna un privilegiu, Turcii nu erau bucuroși să aibă o concurență.

Dar Turcii erau, în același timp, oameni foarte practici. Ei nu țineau la un anume fel de luptă; dacă vedeau că un altul dă succés, ei se îndrumau către dânsul. Când au văzut, în luptele cu Austriecii din a doua jumătate a secolului al XVII-a și începutul secolului nostru, deși au

avut și succese, ca atunci când au luat înapoi Serbia de Nord și Oltenia, și, cu Rușii, că victoria este în legătură cu un sistem militar, și el în legătură cu o anumită viață politică generală și un anumit spirit, ei au căutat să treacă la sistemul care asigură biruința, și astfel în secolul al XVIII-a este o continuă mișcare către europenizare. Sultanul Selim al III-lea, care a fost omorât, e unul din reprezentanții de căpetenie ai acestei schimbări. Dar și înainte de dânsul au fost în lumea turcească oameni cari reprezintă aceeași tendință.

Undeva, într'o scriere germană din prima jumătate a secolului al XVIII-a, se vorbește chiar de planul unei adunări a notabililor la Turci, un fel de Parlament, care era de sigur contrar obiceiurilor turcești, cuprinzând doar o colaborare militară în jurul Sultanului, dar nu o colaborare civilă care să aibă rostul de a decide în afaceri de Stat.

Fără a mai pomeni că alt element din sistemul militar european a fost introdus încă din secolul al XVII-a, când, în fața gre-

nadirilor Apusului, Turcii și-au avut cumberagiii, și o nouă miliție a Sultanului se găsește tot mai mult alături de vechii Ieniceri și Spahii.

Dar în secolul al XVIII-a sistemul acesta european s'a introdus în armata otomană cu mai multă stăruință și persistență, și se căutau din străinătate, în special din Franța, oameni cari să-i învețe pe Turci a se lupta altfel decât înainte. În felul acesta a fost chemat la Constantinopol un Ungur francisat, care, de almințeri el însuși nu era de origine maghiară pură, ci, de vreme ce-l chema Tott, era Slovak, pentru a crea noua armată turcească, așa cum o povestește el însuși în memoriile despre Turci și Tatari, una din cărțile cele mai răspândite pentru cunoașterea Imperiului Otoman, pe la 1760—70. S'au făcut traduceri din franțuzește, din Vauban, deci nu era vorba numai de artilerie, ci și de strategie și tactică, de fortificații, și atâția ingineri militari au fost chemați din Franța și puși să fortifice cetățile din Sudul Basarabiei, Ismail, Chilia.

Toate rosturile acestea trebuiau amintite pentru a nu se acorda erei Tanzimatului, care ea a creat imperialismul turcesc, așa cum se întâlnește în războiul Crimeii, o însemnătate cu totul covârșitoare. Sultanul Mahmud nu făcea decât să continue astfel tradiția unor predecesori din secolul al XVIII-lea, însă natural că acum, de la 1830 înainte, influența Apusului este mult mai puternică decât înaintea, și ea străbate pe mai multe căi. Una din ele era calea financiară, prin capitalurile franceze care se întrebuintau la Constantinopol, căci între Francesi și Englesi se făcuse o împărțire.

Mișcarea aceasta de înnoire a Imperiului Otoman, care a avut consecințe imperialiste e în jurul a trei oameni, cari au jucat foarte multă vreme un rol hotărâtor în afacerile otomane, fiind amestecați în viața țărilor noastre. Primul, inițiatorul, este Reșid, al doilea Aa'li și al treilea Fuad, toți trei membri ai diplomației turcești. Un mijloc de înnoire a Imperiului fusese și în călătoriile pe care le fac anumiți

Turci însărcinați cu misiuni diplomatice în Apusul Europei. Ambasadori de aceștia răzleți se întâlnesc mai mulți în deosebite timpuri, dar în secolul al XVIII-lea mai numeroși și stând mai multă vreme, de și fără să aibă o permanență; trimeși cu un anume scop, îl îndeplinesc și pe urmă se întorc înapoi acasă. Cutare dintre ei, la începutul secolului al XVIII-lea, s'a bucurat la Paris de o oarecare faimă, așa zice: de o „popularitate“ deosebită, pe vremea când moda turcească intra și în îmbrăcăminte, în pieptănătură, în pălăriile cu multe pene ale femeilor din această vreme. Și, într'o serie de lecții pe care le-am făcut la Paris și care au apărut și în broșură : „Călătorii orientali în Franța“, este presintată toată această poveste, care, de almințeri, e înșirată încă mai pe larg și aiurea. Trimesul s'a ales cu un mare respect pentru unele invenții apusene, căutând să întemeieze o tipografie la Constantinopol, și, un timp, s'a tot vorbit în cercurile constantinopolitane de Turcul fericit care a mers prin

locuri necunoscute în care sunt atâtea invenții și, după a lui părere, e și atâta stricăciune. Apoi, pe vremea Directoriului, a fost un alt călător diplomatic, care a fost reținut și după începerea expediției din Egipt.

În felul acesta, prin diplomați, dintre cari unii, ca Ahmed Resmî, scriau despre știința de Stat, și erau și diplomați apuseni cari învățau turcește și colaborau la această prefacere cu Turcii, cum a fost orientalistul german, reprezentant al regelui Prusiei la Constantinopol, von Diez, s'a pregătit drumul celor trei principali înoitori cari au izbutit să convingă pe urmașul Sultanelui Mahmud că Imperiul trebuie schimbat în întregime.

Astfel s'a ajuns la actul acela de la Ghiul-Hanè, cu un foarte mare răsunet în Apus, care trebuia să deie dovada că nu mai există Turcia de odinioară și că, prin urmare, și politica Puterilor față de Turcia nouă trebuie să fie alta decât vechea politică de despreț, de amenințare, cu planuri de împărțire.

Prin actul acesta din 3 Novem-

bre 1839 se puneau bazele unei Turcii noi, consistând din egala îndreptățire a tuturor supușilor Imperiului, în cadrul unor inovații administrative, fiscale, judiciare, culturale și europene. Bazele acestea erau însă foarte șubrede, pentru că Turcii, co-piști, ca și Românii din aceeași vreme atunci când introduceau obiceiurile franceze, trăiau cu gândul că este de ajuns să se schimbe anumite forme, poporul rămânând același, pentru ca viața nouă să nu semene cu cea veche, ceea ce e, firește, o eroare, pentru că orice schimbare trebuie să vie din fondul propriu al poporului. Câțiva s'au lăsat înșelați de ideia aceasta că într'adevăr s'a petrecut o schimbare, dar cred că vor fi fost, de și, până la testamentul, din 1871. al lui Aali-Pașa, nu știm fondul cugetării celor trei reprezentanți ai regimului nou, și Turci de aceea cari nu-și făceau mari iluzii în ce privește transformarea, dar întrebuițau această aparență pentru „a lua ochii“ Europei. Era astfel o armă împotriva dușmăniei europene, sau un mijloc

de a constrânge această lume europeană să primească pe Turci în aceeași linie, ca egali.

Dar evident că nici Reșid, nici Aali, cari, amândoi, au fost Mari Viziri, nici Fuad, care, acesta, a fost și la București, unde a cetit versuri franceze răzimat de căminul casei Doamnei Maria, născută Hangerli, nevasta divorțată a lui Grigore Ghica, pe vremea ocupației turcești dela 1848, acești oameni ai Tanzimatului, introducând schimbările acestea aparente și înșelând printr'însele, nu s'au gândit la un lucru: la acela că vor trezi un orgoliu turcesc extraordinar, orgoliu care nu se sprijinia pe o putere reală, și ei nu aveau simțul desvoltării istorice a Imperiului. Cultivarea trecutului turcesc nu era pe atunci un lucru obișnuit, nu era chiar un lucru posibil.

Ei au ajuns deci să judece Imperiul Otoman ca fiind ceva corespunzător cu ce era Franța lui Napoleon al III-lea sau orice alt Stat european clădit pe aceeași basă. Adecă: un singur Stat, cu un singur șef, cu miniștri pentru toate provinciile, cu funcționari

cari administrau în fiecare loc în aceeași calitate. Nu vechea Franță din secolul al XVIII-lea, care nu era decât o colecție de țări având în fruntea lor un rege de esență, de fapt, medievală, ci noua Franță creată de Revoluția francesă, consolidată și desăvârșită de Napoleon, Franța aceasta monarhică și funcționărească, în care totul atârna de organul central, care avea și chemarea și posibilitatea de a hotărî lucrurile.

Ni putem închipui care a fost consecința introducerii acestei idei dominante, cu desăvârșire străină. Pentru Turcii Tanzimatului, Muntenia și Moldova n'au fost țări deosebite, ci provincii ca toate provinciile celelalte, doar provincii „privilegiate“ prin bunătatea Sultanilor din cutare vreme: Sultanii aceia au dat, alți Sultani pot să reia „privilegiile“ acestea, dacă ele par nepotrivite. Și, în concepția aceasta a Tanzimatului, care, de alminteri, admitea în însuși Imperiul otoman colaborarea creștinilor, ne mai fiind, ca factor osebitor, deosebirea de religie și de rasă, în concepția aceasta era o datorie

chiar pentru Turci să revie asupra unor privilegii care s'au dat cândva, potrivit cu anumite necesități și care se pot retrage, și este bine să fie retrase acum, făgăduindu-se, de altfel, populațiilor care s'ar confunda cu populațiile celelalte toată mila și bunătatea Sultanului.

De aici a rezultat și situația inferioară a Domnilor Regulamentului Organic, ba chiar și a Domnilor de la 1822, cu îndatorirea de a se prezenta înaintea Sultanului, purtând fesul, — și Mihai Sturza a purtat fesul înaintea Sultanului, ca și Alexandru Ghica, — și făcând gestul sărutării veșmântului. Este foarte adevărat că, atunci când se întorceau acasă, ei guvernau în voie, și nimic nu era mai rar dacă nu intervenia o cerere trădătoare a boierilor din opoziție, cari, aceștia, se adresau la Turci și Turcii erau bucuroși să intervină, decât amestecul turcesc în rosturile noastre.

Slăbiciunea unor Domni, „arzurile“ acestei opoziții față de Sultan au ajutat, călcarea celor mai vechi datini de autonomie.

S'a adaus copilăroasa revoluție de la anul 1848, nepregătită, neorganizată, neavând la dispoziție niciun mijloc de luptă, cum nu avea nici Constituția proclamată și niciun așezământ care trebuia s'o completeze. Supt spaima Rușilor, cari au trecut Prutul și, dacă s'au întors înapoi, la a doua trecere au rămas, s'au produs neconținute acte de umilință față de Turci, cu strigătul la București: „Trăiască Maiestatea Sa Sultanul!“. Aceasta era o încurajare pentru oamenii Tanzimatului, bucuroși de tot ce putea fi măgulitor pentru vanitatea lor, așa încât mândria Imperiului Otoman a crescut neconținut, ajungându-se după 1848 la actul dela Balta-Liman, în care Domnia pe viață era transformată în Domnie pe șapte ani, și în calitate aceasta au fost numiți Barbu Știrbei în Muntenia și Grigore Ghica în Moldova. În corespondența oficială turcească din vremea aceasta, Știrbei era une ori „prințul Știrbei“, iar alte ori Monsieur Stirbey, „șeful unei provincii privilegiate“.

Și orizontul acestor oameni, deosebiți în gând de rasa lor însăși, creștea necontenit, Apusenii ajutându-i la aceasta. Când s'a ridicat Mehemed-Ali, a intervenit Anglia, și Pașa din Egipt a fost silit să se coboare la situația de vasal, ofițerilor egipteni cerându-li-se a presta jurământ Maiestății Sale Sultanului, nu vice-regelui din țara lor. Conducătorii Imperiului își aduceau aminte că Tripoli, de curând „reunit“, Tunis, Algerul „furat“ de Francesi la 1830, nu sunt altceva decât, supt forma de regențe ale Barbarescilor, foaste provincii ale Imperiului. Se desemna astfel o mare hartă de viitor, în care intra și o Crimee liberată de Ruși.

Căci, la 1853, când s'a început războiul contra Rușilor și când s'a văzut că Apusenii, Englesii, Francesii, și Piemontesii pe urmă, intervin, s'a pus, de fapt, chestiunea liberării Crimeii, și Turcii au fost bucuroși că se dă lupta acolo, în Crimeia, în credința că provincia s'ar putea întoarce, într'o formă tătarască, la legătura cu Imperiul.

Lecția a XXI-a

IMPERIALISMUL RUS ÎN RĂZBOIUL CRIMEII

După ce am văzut care este situația Turciei Tanzimatului în momentul când s'a produs războiul Crimeii, trebuie să luăm pe rând celelalte manifestații ale imperialismului care se produc în acest timp. Întăiu caracterul, din punctul nostru de vedere, pe care îl are politica rusească în acel moment, politica de realizare imediată, nu aceea cuprinsă în conversațiile din 1841 și 1853 cu ambasadorul Angliei și în memoriul Țarului către mareșalul Paschievici, în care e vorba de o împărțire **posibilă** a Imperiului Otoman, cu soarta : de anexare, protecție sau independență pentru Români, Sârbi și Bulgari și așezarea Angliei

în Egipt, plus Cipru sau Rodos, ba chiar a Franciei în Creta și alte elemente insulare.

E foarte sigur că punctul de plecare al conflictului n'a fost intenția unora sau altora dintre cei cari s'au înfruntat în timpul războiului, ci un incident la Locurile Sfinte este acela care a dat ocazie unor porniri care existau înainte de a se manifesta cu toată puterea. Acolo era o continuă luptă pentru cei câțiva metri de pământ sacru, asupra căruia, pentru slujbele pe care le fac, au pretenții de-o potrivă și Grecii, adecă Răsăritenii, și Apusenii, și Armenii, ba chiar Abisinienii, — tot ce poate fi mai potrivit cu pacea pe care a adus-o Mântuitorul pe pământ. În această luptă, trebuie să recunoască oricine că, la început, vinovăția nu era de partea Grecilor ; nu pentru că ei n'ar fi avut dispoziția de a căpăta cât se poate mai mult din această bucată de pământ, mai sfântă decât celelalte, ci pentrucă ei nu erau încurajați.

În momentul acela, politica

Rusiei, care nu s'a despărțit nicio dată de ideea ortodoxă, până la bolșevismul de azi, nu scormonia. Dispoziția de spirit a lui Nicolae I-iu se schimbase încă de la 1848. Atunci se făcuse apel la dânsul, armata lui intervenise în Ardeal, și adusesese capitularea de la Murăș a soldaților revoluției ungurești, și Rușii erau cu atât mai dispuși să intervină în această lichidare, cu cât între comandanți se găsea Polonul Bem. Căci, pe vremea aceea, nu exista o revoluție națională într'o țară și la un popor, care să fie deosebită de revoluția prelinsă națională în altă țară și la alt popor, ci o revoluție internațională foarte strâns legată: în anumite centre, la Londra, supt Mazzini, la Paris, oamenii se adunau împreună, făceau planuri comune, se transmiteau mijloacele de propagandă, ba erau și biblioteci care serviau o cauză și, în același timp, și o alta.

Deci, Țarul Nicolae, și din punctul de vedere al intereselor rusești, trebuia să aibă grija lucrurilor care se petreceau în Un-

garia. Prin urmare, trupele, care erau în Principate, ale lui Lüders au fost trimise peste munți și curățiseră terenul de revoluționari. Împăratul răsăritean putea deci crede că i se datorește recunoștința pentru această intervenție, căci, Francisc-Iosif n'ar fi ieșit din greutate fără prezența legiunilor rusești. Dar s'a întâmplat cu dânsul ceia ce se întâmplase odinioară, la despresurarea Vienei, cu ajutorul polon, când Împăratul Leopold n'a avut nimic mai grăbit decât să caute a face să plece și ultimele elemente polone care rămăseseră acolo.

Nicolae I-iu rămăsese într'o stare deprimată, care merge și până la luptele de la Sevastopol, la capătul cărora el era un om zdrobit în interior. Prin urmare, nu e de crezut că, în anii aceștia mai înaintați ai lui, în starea aceasta sufletească, și-i corespundea și o stare corporală rea, el ar fi vrut să provoace neapărat un războiu, și anume printr'un mijloc ca acela, care n'a fost întrebuintat niciodată, de a stârni pe călugării de la Ierusalim.

Însă, pe atunci, pela 1853 călugării catolici de la Locurile Sfinte știau că au foarte puternicul sprijin al lui Napoleon al III-lea, îndemnat și de Impărăteasa Eugenia, o catolică foarte ferventă, și de cercurile cu care stătea în legătură familia imperială, urmând un program catolic pe care nu l-a părăsit, de altminteri, până la sfârșitul celui de al doilea Imperiu. Dorința de afirmare a clerului latin la Ierusalim, aceasta a provocat reacțiunea ortodocșilor. Și chestiunea a trebuit să ajungă la Constantinopol.

În momentul acesta a intervenit Rusia. Acțiunea ei nu se poate înțelege fără să se trateze, în același timp, și capitolul corespunzător austriac.

În peninsula Balcanică, era, de un timp, pe lângă rezistența Muntenegrenilor la o încercare de cucerire a țării lor, rămasă liberă, de către Turci, un războiu turco-muntenegrean și o mare nemulțămire în Bosnia și Hertșegovina, provincii cu o populație sârbească, din care u-

nii, coborîtorii clasei dominante de odinioară, trecuseră la Islam, begii aceia, pe cari s'a sprijinit apoi, de și catolică, politica austriacă, iar alții, ortodocși, în margenea catolicismului dalmatin. Pe aici își vedea Curtea din Viena drumul prin care ea putea să pătrundă mai adânc în Balcani, spre Salonic și acea Mare de Sud, atât de râvnită și de unii și de alții.

De alminteri, Bosniecii și Herțegovinenii nu erau nemulțămîți din punctul de vedere național : naționalitatea, acolo și în acel moment, însemna mult mai puțin de cum credem noi ; nemulțămirea era provocată de anumite reforme care fuseseră introduse tocmai pe baza programului Tanzimatului. El prevedea regularizarea tuturor rosturilor administrative și financiare, și s'ar crede că lumea este cu atît mai mulțămîtă, cu cît administrația și fiscalitatea merg mai regulat, dar, acolo, atîta vreme cît nu era regularitate, se putea înțelege cineva cu funcționarii, pe cînd acum aceștia erau îndrumați și controlați, așa încît

trebuiau să-și dea samă de încasările făcute de dânsii, ceea ce era supărător pentru o populație deprinsă cu tradiția; se făcuse un amestec de datorii vechi și de metode noi, pe care ea îl privea cu foarte mare neîncredere.

În afară de lucrurile mai vechi, ca reclamarea provinciilor care în evul mediu aparținuseră, prin legături feudale, Ungariei și campaniile de „liberare” în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe vremea revoluției lui Caragheorghe, influența austriacă s'a exercitat necontenit, în legătură, la începutul acestui secol al XIX-lea, și cu vechile convenții dintre Habsburgi și dintre Sârbi, de pe urma cărora mii de Sârbi au fost strămutați pe malul stâng al Dunării, împreună cu șefii lor, episcopii, cu mitropolitul lor. Caragheorghe însuși fusese comandant de trupe auxiliare, de „corp liber”, **Freikorp**, în armata austriacă, precum Tudor Vladimirescu a fost, la începuturile sale, în legătură cu armata rusească, fiind locotenent în războiul dela

1806—12. Aceasta fără a uita stăpânirea austriacă de fapt în Serbia de Nord, când se anexase și Oltenia.

Dacă legăm toate lucrurile acestea, ca și legăturile cu Miloș, succesorul lui Caragheorghe, foarte dibaciu și care, de și lucra în adevăr contra Austriecilor, păstra foarte multe raporturi în Austria, se ajunge la restabilirea momentană a dinastiei lui Caragheorghe prin Alexandru Caragheorghevici, care, acesta, a avut și mai multă aplecare spre Viena, fiind răsturnat de Ruși tocmai de aceia.

Ocupându-se Austriecii de nemulțămirea aceasta, care putea să ajungă până la o revoluție — și a ajuns — o puternică intervenție austriacă a precedat pe cea rusească în Balcani. S'a trimis din Viena o misiune specială, cu prințul de Leiningen, la Constantinopol, ca să someze pe Sultan a introduce reforme în aceste două provincii care figurau în programul austriac ca un punct de sprijin pentru înaintarea mai departe în Balcani.

Data fiind opoziția permanentă între politica rusească și între politica austriacă, era natural ca Rușii ortodocși să nu îngăduie ca o Putere catolică să încalce drepturi pe care și le atribuiă ei asupra tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică. Aici era vechea discuție în ce privește tratatul dela Chiuciuc-Cainargi în care se dădea voie Rușilor să ocrotească Biserica ortodoxă grecească și unii casuiști spuneau că aceasta înseamnă biserica ortodoxă din Constantinopol, pe când pentru Ruși era Biserica ortodoxă în totalitatea ei, și, deci, oriunde există ortodocși, în Imperiul vecin, au dreptul să intervină. Ei puteau să mărturisească pozitiv care este baza diplomatică pe care se sprijiniau, pe când politica dibace, dar întortochiată, a Austriecilor nu putea ieși la lumina zilei.

Atunci, pentru că Viena trimesese un sol extraordinar. Rușii, sau cercurile diplomatice, în care acum biruia influența lui Gorceacov, s'au crezut datorate să trimeată un emisariu de ace-

iași calitate și cu aceleași metode, Mencicov, care avea și temperamentul potrivit pentru aceasta. Și din partea rusească deci se cerea introducerea reformelor, luarea măsurilor de echitate și de umanitate.

Guvernul turcesc, foarte îngâmfat, foarte sigur de sine, considerându-se ca un guvern european care nu mai este în situația de odinioară, având și un fel de Constituție, care pretindea să fie respectată, a opus o rezistență care se dovedi nebiruită. Cum Leiningen venise cu forme austriece, Mencicov, fără nici o formă, a mers în audiență la Sultan și a vorbit în așa fel, încât acest ton însemna sau o declarație de războiu, sau, dacă Turcii s'ar fi învoit, părăsirea completă din partea lor a oricărui drept asupra supușilor creștini aparținând religiei ortodoxe.

În ambele atitudini, se vede imperialismul nou, care caută gâlceavă și cu care nu se ajunge niciodată la capăt, pentru că, dacă i se dă o parte, mai cere și partea cealaltă.

Dar Turcii erau asigurați de sprijinul pe care îl vor găsi la Francesi și la Englesi, și, în special, era la ambasada englesă cineva, întors de curând, cu o misiune de împăciuire, care întreba la Londra când voia și asculta de instrucțiunile de la Londra când îi convenia și care, cu tot respectul general față de Palmerston, nu era la Constantinopol pentru politica acestuia, ci pentru politica sa proprie, un om de care se temea toată lumea, — și acesta un model de brutalitate. Ii trebuia lui Menicov un Stratford Canning, totdeauna sgomotos, totdeauna gata de acte de violență, insuportabil în actele de toate zilele și capabil să meargă până la extrem, atunci când credea că a venit momentul de a hotărî. El a recomandat, a impus aproape, Turcilor să nu cedeze. Rușii trecuseră însă Prutul, înfășurând acest act de războiu fără declarație în vechile forme ipocrite.

Era tot ceiace trebuia pentru a se ajunge la războiu.

Ce ne interesează este să vedem ce atitudine au avut acum Rușii. La 1853 Țarul n'a declarat că vrea să capete linia Dunării, pe care o prevăzuse și o pregătise cândva Chiselev, stabilind carantina la Dunăre, ca fixarea unui hotar între provinciile Sultanului și țările noastre care trebuiau pregătite de anexiune, dar felul cum au intrat trupele rusești este deosebit de acela cum își făcuseră intrarea alte ori. La 1806 lucrurile se presintaseră așa : Turcii violaseră tratatele, schimbând pe Domnii din Moldova și Muntenia în condiții care erau împotriva literei și sensului convențiilor cu dânsii, și atunci trupele Țarului veniau pentru ca să ocupe țările acestea ca o garanție că se va reveni la observarea acelor tratate. Atunci n'a fost nici un fel de proclamație către locuitori, de și mai târziu Rușii au simțit nevoia de o colaborație românească a boierilor, cari să li procure cele necesare oștirii și, cum a arătat o comunicație recentă a d-lui I. Nistor la Acade-

mie, la urmă voiau să creeze și o armată românească. Dar la 1806—12, de o parte, și la 1828—9, de alta, se produsese o deosebire în atmosfera politică și în ideile conducătoare pentru Rusia.

De data aceasta, când au trecut trupele, s'a lansat o proclamație către locuitorii Munteniei și Moldovei, așa cum o făcuse, de altfel, pe baza aceluiași idei venite de la Revoluția francesă, Alexandru Ipsilanti, când a început, la 1821, Eteria : el a pus să se tipărească o proclamație către locuitorii de acolo.

Dar nu se recunoaște niciun guvern, în 1821, ca și la 1828. În Moldova era Ioniță Sturza, iar în Țara - Românească Grigore Ghica. Sturza a fost arestat și apoi strămutat în Basarabia, unde a rămas multă vreme, de Ruși, îndată ce intraseră în Moldova ; doar pe urmă s'a ajuns la Regulamentul Organic cu concursul boierilor și potrivit cu ideile noi de la 1789, care afirmau existența unei națiuni, ce se și poate uni, potrivit

cu prevederile Regulamentului însuși. La 1848 trupele rusești intraseră în înțelegere cu Turcii, pentru a pacifica niște provincii răsculate, pentru a lăra împotriva spiritului revoluționar, primejdios în toate țările din Europa, ceea ce constituie iarăși o deosebire. După aceasta trupele rusești se retrăseseră abia, și, acum, la 1853, apariția armatei rusești s'a produs în împrejurări într-o câțva asemănătoare cu cele dela 1829.

Evident, există „locuitori”, de cari trebuie să țină cineva samă, către cari chiar trebuie să se adreseze, dar, dacă există și Domni, de dânșii nu se ține samă decât ca de niște auxiliari: dacă vor să fie, astfel, auxiliari ai armatei de ocupație, bine, dacă nu, ei nu sânt recunoscuți. Grigore Alexandru Ghica din Moldova, om nobil, romantic, a încercat tot ce se putea pentru ca să salveze demnitatea sa personală și a țării sale, fără a ajunge la niciun rezultat. Odinioară, când pătrundea armata rusească, de și nu și la 1829, se forma

un Divan de boieri, care, Divanul acesta administrativ, era acela care guverna; de data aceasta însă generalul rus s'a instalat în Iași, luând în mână lui conducerea tuturor lucrurilor. Domnii întrebând la Poartă, li s'a cerut să se retragă, de și ei ar fi vrut să rămâie, și, după multe șovăieli, au trebuit totuși să lase locul generalului rusesc. Prin urmare, ocupație în forma cea mai brutală, luare în stăpânire a țărilor noastre.

Numai cât Rușii n'au putut să pună în execuție programul lor imperialist, fiind opriți de Austrieci, cari se presintaseră ca garanții stăpânirii turcești pe malul stâng al Dunării.

Deci avem a face cu o acțiune care a fost întreruptă, neputând ajunge la capăt și manifesta toate intențiile pe care de sigur că le avea, dacă nu Țarul, cel puțin acei a căror politică ambițioasă se impunea în acel moment. Rușii au fost scoși din țările noastre și vor influența problema românească numai la conferința din Viena și la negociațiile tratatului din Paris.

Noi ne găsim înaintea unei acțiuni cu scopuri imperialiste, pe care intervenția altora, intervenția Austriei și intervenția aliaților din Apus, au împiedicat-o.

În lecția viitoare trebuie să vedem cum au procedat Austriecii tot aici, cum s'au substituit Rușilor, ei ale căror planuri s'au putut desvolta cu mult mai pe larg, pentru că n'au putut fi scoși decât foarte târziu.

Lecția a XXII-a

IMPERIALISMUL AUSTRIAC LA DUNĂRE

Avem a face la începutul secolului al XIX-lea cu o Austrie cu desăvârșire nouă, care nu stăpânește decât urmele vechii stăpâniri habsburgice în Imperiu și este jenată tocmai din cauza nepotrivirii între cele ce este și între amintirea care corespundea altei ordini de lucruri. Este foarte adevărat că acea clasă dominantă a Vienei care se formase de mult, când Habsburgii însemnau mult mai mult de cum au ajuns să reprezinte după epoca lui Napoleon, a rămas acolo, într'o măsură oarecum scăzută, dar, cum provinciile austriece erau foarte întinse și foarte bogate, de o producție foarte însemnată, scăderea acea-

sta în Viena n'a fost așa observată.

Să ne gândim și că, atunci când au fost discuții pentru încheierea păcii generale, discuții care au ținut doi ani, Viena a făcut o impresie extraordinară oamenilor din toate țările, monarhi, diplomați, funcționari, cari s'au adunat acolo și pentru serbări strălucite; prestigiul Capitalei imperiale a fost foarte mare. Inșă de sigur altceva era Viena atunci când Habsburgii aveau și rostul de Impărați germani, deși nu guvernau în Germania, fiecare Stat fiind stăpânit de Suveranul său propriu, iar Impăratul funcționând numai ca președintele unei ordini de lucruri medievale, altul acela, împutănat, atunci când ei erau stăpâni numai pe moștenirea lor. Impărații în sensul vechiu erau aleși la Frankfurt : în noua Austrie nu mai este vorba de o alegere ; e o dinastie ca oricare alta, ca în Franța sau în oricare altă țară din Europa cu orânduire dinastică.

Dar, căutând a găsi faptul mulțămită cărui s'a creat un

imperialism austriac, trebuie să ne gândim și la valoarea însăși a Vienei, care influențează pe cei care locuiesc întrînsa. Oamenii creiază orașe și țări, însă orașele și țările, odată create, la rîndul lor exercită o influență puternică, prin tot ce adună și rețin, asupra dinastiilor care se schimbă, asupra grupelor umane care nu sînt totdeauna aceleași. O astfel de capitală este o realitate puternică și o realitate plastică, pentru că elementele care intră în ea sufăr influența acestui oraș. De aici și tragedia Vienei în timpurile noastre, după desființarea împărăției Habsburgilor, tragedie care continuă și acum în imensa Vienă sărăcită, ca un oraș de provincie cu mult prea mare pentru rolul lui. Împăratul stînd tot în Viena, fiind încunjurat tot de clasa de odinioară, avînd la dispoziție aceiași burghezie, care se uita la împărat și la arhiduci ca la niște întrupări ale divinității, acesta era un îndemn continuu către imperialism.

Dacă Austria ar fi avut altă

reședință, de sigur că nu s'ar fi trezit așa de puternice amintirile trecutului și n'ar fi pornit Statul nou pe un drum așa de periculos, cu ținte așa de ambițioase.

Imperialismul noii Austrii este deci fără îndoială în legătură cu această Capitală moștenită, cu această clasă pe care a găsit-o și care nu avea niciun interes să se desfacă de Impărat care trebuia să poarte de grijă acestor oameni, făcând din ei guvernatori de provincie, ambasadori, o strălucită clasă de parasiți, care s'a păstrat. La Francisc I-iu lucrul nu poate să fie observat așa de mult, poate pentru că el era și după schimbarea situației tot același care fusese mai înainte, deși cu alt titlu și cu un orizont mai restrâns.

Pe de altă parte, cum imperialismul este un factor activ, răsturnător, cuceritor, conducerea Imperiului era în mâna lui Metternich, îmbătrânit, care reprezenta înainte de toate o politică de neschimbare, cerând tuturor să nu treacă dincolo de ceea ce au, și aceasta era o înda-

torire și pentru dânsul să nu urmărească ținte mai depărtate.

Dar trebuie să se conteze și cu jocul generațiilor. După generația lui Metternich, care nu căuta drumuri noi pentru atâtea motive, venia acum o generație nouă. Francisc-Iosif era fiul tocmai al unuia dintre arhiducii cari luptaseră împotriva lui Napoleon, și în mediul lui de familie era imperialismul napoleonian. Mama lui, — o femeie foarte înzestrată și foarte ambițioasă, care până la sfârșit a stăpânit în casa fiului ei —, princesă de Bavaria, aparținea și ea mediului.

Noul împărat a fost crescut la Schoenbrunn, și prin orăile unde locuise odinioară Impăratul francez, și fiul lui Napoleon, „Regele Romei“, devenit ducele de Reichstadt, atât de iubitul prieten al Sofiei, a locuit în ultimele săptămâni ale vieții lui în apartamentul ei.

Nu se putea desface cineva din această atmosferă a palatului, cum nu se putea desface din atmosfera cealaltă, a Capitalei, din atmosfera acelor oameni

cari cunoscuseră pe Napoleon și cari stătuseră foarte smeriți înaintea lui pentru ca apoi să colaboreze la acțiunea de răsturnare a Impăratului.

Francisc-Iosif, săltat pe genunchii rudei sale, Napoleon al II-lea, nu putea să rămâe neatins de așa de mari amintiri. A fost încunjurat de tineri cari cunoșteau prin părinți, sau prin cărțile cetite, alte orizonturi, și aceasta trebuia să îndemne la altceva decât la ce fusese în trecut. E acelaș fenomen ca în Franța care umblă după alte zări decât ale practicului Ludovic-Filip.

Francisc-Iosif n'a avut, firește, în noul imperialism, o parte personală. A ajuns pe tron la 1849, și războiul Crimeii l-a găsit așa de tânăr și neexperimentat. Prin urmare, ce s'a făcut în acest războiu de către Austrieci vine din anumite cercuri de Curte care fuseseră pe ascuns contra lui Metternich și a tradiției lui.

Dar, pe lângă o castă militară copiată după cea prusiană, se formase dela o bucată de vreme și în monarhie, pentru că nu nu-

mai Franța s'a îmbogățit supt Ludovic-Filip, ci este un fenomen de îmbogățire generală europeană, cu drumuri noi, canale, căi ferate, navigație cu aburi, întemeiere a fabricilor, descoperiri mari în domeniul tehnic, în transformarea generală a societății europene o clasă de oameni bogați cari, în toate țările au sprijinit imperialismul, pentru că avea două mari avantagii : a apăra împotriva claselor de jos și a revoluțiilor și, pe de altă parte, putea să deschidă debușeuri.

Dar și în Germania fusese o creștere de bogăție, și, în această acumulare a rezultatelor industriei, Dunărea ajunsese a fi o foarte mare linie de transport. Ce erau vasele lui Szecsényi, de la început, pe lângă ceia ce, după trecere de zece ani, ajunsese a fi navigația danubiană ! S'au ridicat atunci, răpede, Galații, Brăila, care și-au avut zile de mare prosperitate, cu oameni adunați de pretutindeni, formându-se o burghesie de caracter particular din toți negustorii aceștia, cărora li se zi-

cea pe grecește „empori“, unii fiind Sârbi, Bulgari, Cefaloniți din Insulele Ionice, — burghesie care a resistat mult mai mult decât rezista burghesia românească din Galați, față de năvălirea evreiască.

Dar, în acest timp, când se vădia imperialismul economic, nu numai pentru provinciile austriace și pentru Ungaria, dar pentru toată Germania, Austria putea să zică: partea cea mai importantă a Dunării se găsește în mâinile Impăratului din Viena, prin urmare el trebuie să stăpânească Dunărea-de-jos, pentru ca ea să devină o arteră a comerțului german, pe când Prusia, așa cum se găsește deocamdată, nu poate să reprezinte aceste interese. Din cartea lui Wimpffen, ofițer austriac întrebuințat în ocupația dela noi, se vede însă neconținut războiul dintre Berlin și Viena; dacă se face o propunere de bancă din Germania, imediat intervine Viena, dacă se au în vedere căi de comunicație, cele două centre de pătrundere la Răsărit se ceartă între dînsele, dacă este

vorba de toată organizația aceasta economică nouă, o propunere din Viena întâlnește alta din Berlin.

Dar, pe lângă aceasta, și ideia națională se trezise pretutindeni, și ea ajunsese la o formă ascuțită. La 1848 se vorbise de unirea tuturor Românilor, și, înainte de aceasta, la 1840, programul fusese, încă mai larg, cu prinzând, împreună cu Basarabia, Ardealul și Banatul. Pe de altă parte, vedem pe unii Ardeleni a căror părere era să se lege și Principatele noastre de Monarhia vienesă, pentru ca toți Românii să se găsească împreună, Francisc-Iosif fiind un fel de Mare Duce al Românilor, și atunci Austria s'a gândit ca, decât de la București sau Iași să vină această idee, mai bine dela Viena, și, în puterea ideii de reconstituire a Daciei, Principatele să treacă și ele la Statele austriace.

Iată toate elementele trebuitoare pentru a înțelege imperialismul austriac la noi ca și în Balcani, unde se țintia, cum am spus, la influența asupra Sârbi-

ei, la pregătirea pentru anexiune a Bosniei și Herțegovinei, și îndărătnicia cu care Austriecii au lupta împotriva Unirii, știut fiind rolul jucat la Iași de consulul Groedel de Lannoy, care ajunsese a fi detestat de toată lumea, iar Caimacamul Vogoride, factor principal împotriva Unirii, neavând un sfătuitor și îndrumător mai statornic și mai energic decât „agentul” acesta din Moldova.

De la început însă Austriecii au fost împiedicați. Precum imperialismul rusesc a fost oprit de pătrunderea Austriecilor, tot așa imperialismul austriac a fost împiedecat de intrarea Turcilor lui Omer-Pașa. Dacă unii dădeau o proclamație, ceilalți luau toate măsurile pentru ca această proclamație să nu fie afișată, dacă Austriecii erau pentru întoarcerea lui Vodă-Știrbei, Turcii luau măsuri ca Vodă să fie întâmpinat cât se poate de rece. Dar Românii, pătrunși de ideia națională, asistau la acest spectacol a trei stăpâni cari nu fac decât să se mănânce între dânsii, pregătind, fără să vrea,

viitorul de libertate și independență al neamului.

Pentru a câștiga spiritele de la noi, Austriecii întrebuintară, de altfel, și mijlocul, destul de inteligent, de a aduce în armata de ocupație ofițeri italieni, puind în frunte pe feld-mareșalul Coronini, pe generalul Marziani. Dar, în același timp când ei se folosiau de acest mijloc, din partea Turcilor era comandant Omer-Pașa, Croat, desertor din armata cesaro-crăiască, însurat cu o tânără Săsoiacă, și el avea cu dânsul o mulțime de Unguri revoluționari, o mulțime de Poloni, dintre cari unii se turciseră, cum a fost Sadâc-Pașa, și Austriecii vedeau în acești oameni o primejdie pentru existența Statului lor.

Așa s'a deschis calea către ceea ce era în sufletul întregii generații românești sănătoase de atunci.

Lecția a XXIII-a

IMPERIALISMUL LUI NAPOLEON AL III-lea

Această parte privește ceea ce s'ar putea numi : imperialismul lui Napoleon al III-lea. În domeniul acesta trebuie înlăturate multe prejudecăți. Napoleon al III-a este fără îndoială, chiar și până acuma, destul de maltratat de toți cei cari, de atâtea ori, din punct de vedere anecdotic și în legătură cu toate intrigile și cu toate calomniile și copilăriile timpului, au înfățișat cât se poate de rău pe reprezentantul tradiției lui Napoleon I-iu, ajutorul burghesiei din timpul său, care avea nevoie de un sprijin împotriva claselor populare. Se știe ce s'a întâmplat în Iulie 1848, când, după revoluția făcută de intelec-

tuali și burghesi, muncitorii au vrut să facă și ei revoluția lor, care a fost înăbușită în sânge, și, atunci, burghesia aceasta a avut nevoie de cineva care s'o apere. Prin urmare, aducând autoritarismul primului Napoleon, cu procedări care nu puteau fi peste măsură de simpatice burghesiei, i s'a acordat un sprijin care a stăruit în timpul domniei, ca să întâmpine pe urmă dușmănia republicanilor, cu toată concesia pe care o făcuse de a înceta era absolutistă, culegând dintre adversari pe Emile Ollivier, cu care a făcut cele câteva luni ale „Imperiului liberal“ și el a căzut pentru totdeauna împreună cu Impăratul său la 1871.

Dintr'un anumit punct de vedere, Napoleon al III-lea nu este „grațiat“ nici până acum. El este încă o personalitate discutată.

Dar, în ce privește linia de conduită a domniei lui, indiferent că e Imperiul autoritar sau Imperiul liberal, e același om: un teoretician, care a scris foarte mult înainte de a ajun-

ge pe tron și a continuat și pe vremea domniei sale, scriind o istorie a lui Cesar care este caracteristică pentru gândirea lui, un înțelegător al vremii, care s'a ocupat de chestiunea socială, ca și de toate domeniile vieții publice, apoi un economist foarte distins, care fusese în America și avuse ocazia să cunoască marea civilizație americană din care s'a și inspirat. Nu-și dă seama cineva cât de „american“ era Napoleon al III-lea, și, oricum, pecetea pe sufletul lui a fost pusă mai mult de străinătate decât de Franța, în care el a fost, până la sfârșit, un străin neavând ocazia de a o cunoaște bine. Ca educație francesă erau la basă lecțiile unui om foarte de stânga, Lebas, care nu-și ascundea părerile.

Plecat cu mama sa, regina Hortensa, el făcuse studii în Germania apuseană, intrase în serviciul Elveției, unde a fost căpitan de artilerie — și s'a preocupat, toată viața, de chestiunile privitoare la tehnica acestei arme. Vorbiea franțuzește cu un accent nemțesc, pentru că își

petrecuse tinereța în Germania. Așezat câțva timp la Arenenberg, tot o regiune germană, unde era castelul foastei regi-ne, a făcut cele două încercări de a lua tronul Franciei, încercări care n'au reușit, acoperindu-l de un ridicol pe care l-a înlăturat numai nezguduita lui credință în misiunea care-i este rezervată.

După tentativa de la Boulogne, în care era să-și piardă viața, a fost condamnat la reclusiunea pe viață într'un castel, și, acolo, la Ham, a stat cinci ani, dar venia toată lumea să-l viziteze, i se trimeteau scrisori și el colabora la foi de provincie.

Și Chateaubriand îi spunea că, dacă n'ar fi regalist, și el s'ar închina înaintea ideii Imperiului.

El avea, de fapt, un fel de a gândi internațional, în care se amestecau lucruri care merită să fie semnalate pentru a judeca dacă, în imperialismul de mai târziu, are el un rol și care este rolul real pe care l-a avut.

Era un om de gândire umană, și în umanitatea aceasta el a di-

stins națiuni, rămânând în istorie ca apărătorul principiului naționalităților, de la dânsul plecând normele care mai târziu au folosit deosebitelor popoare în căutarea de Stat propriu.

Astfel, prin războiul Crimeii era vorba să se întemeieze Polonia, și lui i-a părut rău că n'a putut-o face ; nouă voiă să ne deie întreaga Basarabie, dar pe urmă a trebuit să ne mulțămim cu cele trei județe Cahul, Bolgrad și Ismail. La 1859 el a fost susținătorul dreptului italian și l-a ajutat și pe vremea războiului pruso-austriac, de și a fost ținut de rău pentru că simpatia lui adâncă pentru Italia și-a făcut-o plătită cu cedarea Savoii și a Nisei, fie și prin plebiscit și pe baza faptului că în Savoia se vorbește limba franceză. Deci și față de Italia el represinta, fie și plătit prin concesiile teritoriale, principiul național.

Și, când s'a pus întrebarea, la 1866, dacă el lasă pe Prusieni să zugrume pe Austrieci sau ba, el i-a lăsat, aducându-se înaintea faptului că el nu putea să

fie împotriva principiilor sale, care fixau dreptul pentru fiecare națiune de a-și face Statul în marginile locuinții sale. Și el putea să figureze, de altminteri, și ca răspânditor al ideii naționale, aiurea, fiindcă, în campania aceasta a Prusienilor împotriva lui Francisc-Iosif, Ungurii au fost îndemnați de dânsii să se ridice împotriva Casei de Austria, făcându-se apel la sentimentele lor naționale, așa încât Impăratul Wilhelm și Bismarck, care avea inițiativa, ar fi fost dispuși a întemeia o Ungarie națională, precum Napoleon se gândise la Polonia națională, la România națională, în hotare cât mai largi.

Și să ne gândim încă la un lucru, pentru că suntem pe linia aceasta a manifestării principiilor naționalităților. În această vreme Napoleon al III-lea s'a amestecat în America și a isbutit să câștige pe arhiducele Maximilian, tânăr foarte simpatic, ducând o bună viață de familie, care ținea în căsătorie pe prințesa Charlotta de Belgia, pentru a face o mare Putere latină

în America-de-mijloc. El a trimis acolo pe Bazaine, care mai târziu a fost mareșal și care se bucura de o mare popularitate și când a început războiul din 1870—71, în care a jucat un așa de trist rol. Și a fost criticată foarte aspru toată expediția, dar mai ales retragerea trupelor franceze, lăsând pe Maximilian în luptă cu republicanii lui Juarez, așa încât el a mers la moarte, și prin propriile sale greșeli.

S'ar părea o politică de simplă aventură, contra dreptului Mexicanilor de a se guverna cum voiesc. Dar, cum am spus, ideia aceasta trebuie pusă în legătură cu idealismul internațional și latin, idealism de rasă, al lui Napoleon. Statele Unite în momentul acela se găseau într'o situație foarte rea, urmându-se războiul de secesiune pe chestiunea libertății Negrilor, apărută în Nord de președintele Abraham Lincoln. Și Sudul acesta era mult mai latin decât Nordul; era acolo Florida spaniolă, era New-Orleans, care fusese al Francesilor, -era amintirea Mississipiului-

lui frances, era în Vest California spaniolă, care este în legătură cu Mexicul, și dăinuiau amintirile spaniole de odinioară. Mai departe, întreaga Americă de Sud, latină, spaniolă, portughesă. Se putea crea un mare Mexic latin, cu influență politică vastă, în legătură cu micile republici de lângă istmul de Panama.

Pe de altă parte este, de sigur, și o lature imperialistă, când naționalistul, rasistul dorește să aibă Belgia ca plată fiindcă a îngăduit Prusienilor să învingă pe Austrieci, ori măcar Luxemburgul. Că a râvnit la Belgia este sigur, că a fost înșelat de Bismarck în chestiunea Luxemburgului tot așa; Impăratul frances a fost jucat de inițiativa, energia și cinismul cancelarului german. El umbla după o umbră și toată lumea vedea ce copilărește aleargă după umbra aceasta, care trebuia să-i scape. Pe de altă parte, e chestiunea Savoii și Nișei și, în sfârșit, faptul că de două ori el a vrut să ne sacrifice pe noi, dând Austriei Prin-

cipatele, pentru ca Austria care, de altfel, le-a refuzat, să libereze Venetia.

S'a adus o explicație : se întemeiasă această Românie a Principatelor-Unite în credința că oamenii de acolo pot să-și organizeze și conducă țara, dar părea evident că Domnia lui Cuza-Vodă nu poate fi decât o serie întreagă de lupte ale unui om de cele mai bune intenții, ale unui suflet nobil cu ideale înalte, împotriva unei clase politice, foarte inteligentă, cu ascendențe boierești foarte viteze, care era însă incapabilă de a se uni pentru o operă comună și de a sacrifica tot felul de interese Domnului pe care îl aclamaseră și la Iași și la București, și, de a doua zi de când era stăpânul țării, persoana lui nu putea fi pusă în discuție și nici dreptul lui de a conduce țara așa cum înțelegea.

Și Napoleon al III-lea n'ar fi distrus un Stat : Statul acesta, însuși se sinucidea, și, deci, pentru vechiul doritor de politică națională și latină, când era vorba să aleagă între

Românii câți erau și cùm' erau, și între Italiani, se putea, din punct de vedere francez, să se opteze pentru aceștia. Dar nu este mai puțin adevărat că acest conflict a existat.

Se mai poate adăogi și altceva. Napoleon al III-lea ajunsese ridicat de voința națională printr'o alegere care avea caracterul unui plebiscit.

Când a venit în Franța, nu-l cunoșteau mulți. Nu avea în figură, în gest, în felul de a vorbi nimic care să-l impuie pe lângă numele ce purta și tradiția ce invocase.

Franța, cu ideile, sentimentele și amintirile ei, îl făcuse ce era.

Pe de altă parte, el a recurs nu odată, chiar în ajunul războiului din 1870, la plebiscit: națiunea să vină să aprobe ce a făcut el; și Franța i-a dat și în 1869 o mare majoritate, ceea ce înseamnă că ea înțelegea să-l rețină.

Dar un Imperiu ca acesta, — deși el a spus: „Imperiul este pacea“, — se ține prin glorie, și atunci el a trebuit să facă

războiul Crimeii, pentru ca, apoi, războiul din 1859, pentru Italia, să fie cerut de o întreagă opinie publică.

Dar, fără câștig după luarea Sevastopolului și putând adăugi numai acea anexiune a Savoii și Nisei, care era și în planurile din 1848 și care fusese oferită cândva și de unele cercuri italiene, cu amintirea dominației franceze în epoca revoluționară, față de creșterea teritorială a vecinului de la Răsărit Imperiul trebuia să presinte ceva unei opinii publice iritate, ca să arăte că merită să rămâie, și astfel să se asigure succesiunea tronului printr'un prestigiu crescut. De aici sacrificarea unor principii scumpe.

Când, la 1848, planul de anexiune la Sud a fost pentru întâia oară formulat de Lamartine, din dorința de prestigiu și din ideologie, ministrul de Interne al guvernului de la 1849 a vrut să răstoarne pe regele Belgiei. cu argumentul că, de oare ce s'a răsturnat la Paris Ludovic-Filip, se poate ca gine-rele lui de la Bruxelles să aibă a-

ceiași soartă, și se formase o legiune belgiană înarmată. Generalul Négrier căuta să împiedece trecerea frontierei, dar la urmă au trebuit să intervină trupele, făcând câțiva morți și răniți. Era vorba atunci să se întemeieze o republică în Bruxelles și se știe ce înseamnă a face o republică acolo unde se dorește o anexiune. Angliei, care a refuzat cu toată hotărîrea, i se oferia Sicilia, în răscoală contra regelui ei.

Dacă e vorba de anexiuni imperialiste, originea acestor planuri vine, deci, încă de la ideologia din 1848.

Lecția a XXIV-a

BISMARCK CA OM AL PĂCII

S'a arătat care a fost atitudinea, față de ideea aceasta, a imperialismului, a lui Bismarck. Lui Bismarck i se datorește totuși în mare parte pacea europeană, care era un fel de pace germanică și această pace germanică a atârnat de dânsul, de judecata lui, de temperamentul lui, de sentimentul lui de răspundere, așa încât se răstoarnă părerea comună care face dintr'însul „Cancelarul de fier“ despre care s'a vorbit și care nu se potrivește cu dânsul când îl cunoaște cineva într'adevăr. După această legendă el ar fi fost un căutător continuu de prilejuri ale unei întinderi pe care n'o vedem, de altminteri, nici într'o direcție.

În domeniul colonial, care va fi mai târziu un motiv de imperialism, căci coloniile presupun flotă și dominația Oceanului, în chestiunea colonială, care înainte nu exista, fiind numai coloniile vechi, din secolele XVI, XVII și XVIII, în domeniul acesta, pe care l-am tratat, acum vre-o patruzeci de ani, într'o broșură care se cheamă „Chestiunea Oceanelor“, începe în timpurile noastre, de la 1880 înainte, o perioadă nouă, când se formează marele domeniu colonial frances, când se ajunge, de la o întreprindere particulară a regelui Leopold al Belgiei, la crearea Statului Congo, care a fost lăsat de dânsul prin testament țării sale. Când apare deci, pe la 1880, chestiunea aceasta a noilor colonii, Germania le-a refuzat ; Bismarck a fost cu desăvârșire împotriva acestei politici, care va fi a lui Wilhelm al II-lea, de și acesta a întâmpinat foarte multă rezistență și pe chestiunea coloniilor și pe chestiunea „canalurilor“.

Wilhelm al II-lea era pentru canale, pentru flota opusă flotei

engleze, și de aici conflictul cu Anglia, pe când pentru Bismarck acestea erau lucruri cu desăvârșire excluse. El avea un sistem : fără să strice legăturile cu Rusia, avea o alianță cu Austro-Ungaria, și cu multă dibăcie vâslia el între tendințele ungurești de desfacere și între tendințele austriece în legătură cu întreaga tradiție care nu era todeauna plăcută cancelariului german. Și, pe de altă parte, el izbutise a prinde Italia, împotriva vechii politici a lui Victor-Emanuel. Politica aceasta a regelui Humbert era sprijinită mai ales pe un ministru italian care juca atunci un rol esențial, și era mai mult tovărășia între doi Cancelari decât unirea între monarhii respectivi: ministrul italian al amicitiei germane era Francesco Crispi, Albanes de origine, bătrân de mare energie, și Bismarck spunea despre dânsul că este un om „de relații sigure“. S'a ajuns apoi cu România la legătura pe care Wilhelm I-iu nu o voia, de frică să nu se supere Rusia, și, de aceia, când a venit Ion Brătianu pentru

a cere să fim primiți în această tovărășie, de la Berlin i se dădea indicația de a merge la Viena, să se înțeleagă acolo, și, dacă Viena, ca și Budapesta, primește și dacă nu se supără Rusia, în condițiile acestea putem fi acceptați și noi. A fost o serie întreagă de negocieri până ce s'a ajuns la o formulă care împăca și Austro-Ungaria, pe ascuns de Rusia.

Bismarck făcuse, astfel, un sistem continental care poate fi pus în legătură și cu anumite planuri în Turcia și alte influențe în Balcani, ca și cu influența care se exercita și în Spania, unde regina-mamă, — Alfons al XIII-lea ajunsese pe tron la naștere, până atunci chestiunea moștenirii fiind nelămurită —, era o arhiducesă austriacă și, deci, în toată vremea aceasta s'a făcut la Madrid politică austriacă: numai când Alfons al XIII-lea a devenit major, s'a încercat ceva și în direcția francesă, până ce el a fost prins într'o căsătorie englesă, cu nepoata Reginei Victoria, Enna. Acest sistem continental

era asigurător pentru cancelariul german, dar în afară de Europa el nu înțelegea să aibă legături, deși un început de domeniu colonial german s'a făcut totuși pe vremea lui Bismarck (de ex. arhipelagul Bismarck în Polinesia).

Prin urmare, un bun sistem european, renunțare fățișă la orice fel de anexiuni, indiferență absolută față de colonii, ca și față de problema, care se ridica pe vremea aceia, a Africei-de-Nord.

Problema aceasta începe, din nou, după chestiunea algeriană, încă dela 1880, și s'a presintat întâiu în Egipt, apoi în Tunis, și mai târziu se va ivi problema Marocului, care era să aprindă Europa pe vremea lui Wilhelm al II-lea, când el a apărut la Tanger pe corabia „Panther“, arătând că dorește să participe la împărțirea Marocului, la care participa Spania și Franța. Dar când s'a deschis întâiu problema aceasta, Germania nu și-a manifestat de loc voința.

Pe vremea chedivului Ismail și a urmașului lui, Tevfic, Egiptul

tul era plin de datoriile făcute în Anglia, și Anglia avea interes să fie plătită pentru banii pe cari-i făcuse să între în tesaurul acesta chedival fără fund. Ismail era un om simpatic, iubitor de artă, mare călător, dar nici el personal, nici miniștrii lui n'au izbutit să dea stabilitate financiară Egiptului. Și, la un moment dat, după ce se făcuseră mai multe intervenții jignitoare pentru sentimentul național egiptean, s'a produs mișcarea lui Arabi-Pașa, unul din comandanții armatei egiptene, care se bucura de mare popularitate, dar nu avea nici un fel de program politic, fiind, de fapt, un om mediocru și grosolan. Mișcarea lui a adus intervenția Englesilor, cari de atunci au rămas amestecați în Egipt, participând la alcătuirea și conducerea vieții militare și administrative.

Înainte de aceasta, i se oferise Franciei să între în Egipt: Bismarck ar fi invitat pe Francesi oriunde. Dar era vremea când, în Franța, politica lui Jules Ferry era foarte aspru cri-

ticată, învinuit fiind el că se cheltuesc banii Franciei pe întreprinderi ca acelea din Tonkin și Cochinchina, cu planuri în Annam ; opinia francesă de atunci nu s'a încălzit nici de câștigarea unei colonii africane de valoarea Madagascarului. Dar Bismarck era mai bucuros să vadă pe Francesi în Egipt decât pe Englesi, și, cu toate legăturile pe care le avea, așa de strânse și așa de sigure, cu Italia, el este acela care a îndemnat pe Francesi să meargă la Tunis, și astfel a fost sprijinitor al acestei politici, care a făcut ca regenta de Tunis să primească un resident frances, care, pe lângă deul, și el de multă vreme educat frances, este acela care conduce, cu toată existența unei numeroase populații italiene, de unde vine că Tunisul figurează între revendicațiile italiene, această „regentă” care-și păstrează din trecut doar numele.

Dar, când s'a produs un conflict întâmplător, de graniță, datorit unei neînțelegeri, chestiunea Schnaebélé, — un func-

ționar de vamă, Alsacian de origine, fusese arestat, pe teritoriu frances, și a fost o emoție strașnică în Franța, de era să se ajungă la războiu —, Bismarck a făcut tot ce a putut pentru ca să nu se întâmple nimic. De altminteri, prin anii 1890, supt Wilhelm al II-lea, au intervenit legăturile strânse între Franța și Rusia, dând Franciei, un sprijin capabil de a înlătura posibilitatea unui atac la Rin.

Ideia de imperialism trebuie deci deslipită de Bismarck. De altfel, Bismarck, de fapt, n'a isbutit niciodată să fie un adevărat naționalist german. Poate că și-a dat samă că ar deveni foarte popular astfel, însă pentru dânsul motivul de popularitate nu exista, fiind cu mult prea desprețuitor pentru ca să creadă că aceasta îi poate folosi la ceva și cu mult prea sigur de politica sa. Pentru dânsul Austria era un lucru care trebuia să dureze, un lucru necesar ; elementul german din Elveția, elementul flamand din Belgia îl lăsau indiferent ; ni-

mic în manifestațiile vieții sale nu arată că el ar fi aprobat punctul de vedere al naționaliștilor cari se iviseră dela o bucată de vreme.

Dar, cum, cu toate acestea, de la o vreme, sentimentul acesta, care produce și întreține imperialismul, se întâlnește din nou, atunci se pune a doua întrebare: acest imperialism vine oare dela Wilhelm al II-lea?

Imperialismul și Wilhelm al II-lea sânt însă două lucruri care nu se împacă; impulsul vine de aiurea, din ceva care s'a pregătit multă vreme și a cărei ultimă formă, național-socialistă, este acum. Până acum niciodată **poporul german însuși nu făcuse imperialism**, pe când acum cine face imperialism este **poporul german și omul pe care l-a întrebuințat**, de și aparența este că totul, printr'o vrajă, pleacă dela dânsul.

De sigur că viața întreagă și orientarea întreagă a Germaniei ar fi fost altfel, dacă ar fi trăit Frederic-Wilhelm, care ca Impărat a fost noul Frederic. Impăratul Frederic era foarte puter-

nic influențat de soția sa, Impărăteasa Victoria, care era fiica reginei Victoria a Angliei. De fapt la Berlin existau trei Curți deosebite, care nu se puteau suferi între dânselor : Curtea lui Wilhelm I-iu și a Impărătesei Augusta, cel dintâiu un perfect cavalier internațional de cultură francesă, iar Augusta o princesă de Saxa-Weimar, care nu cetia decât cărți franceses; amintirile preceptorului, frances al lui Wilhelm al II-lea și al fratelui său, Heinrich arată câtă deosebire era între Curtea aceasta a celor mai bătrâni și între Curtea a doua, cu Victoria și cu soțul ei, o Curte englesă, iar, în al treilea rând, Curtea celor mai tineri, Wilhelm al II-lea fiind soțul unei princese de Schleswig-Holstein, femeie fără influență, de altfel.

Noul Impărat era, așa cum îl arată acest preceptor al lui, foarte doritor de a învăța ; știind multe, avea idei proprii și era peste măsură doritor de a și le impune, îndărătnic în a le apăra. Foarte vorbăreț, interesându-se de orice, având cea

mai mare plăcere în a discuta, a întrerupe pe fiecare, doritor de povestiri, de anecdote, îndrăgostit de uniforme, de spectacole, de treceri în revistă, în sufletul lui erau două sentimente foarte deosebite. Unul era de mândră aristocrație și de tendință către monarhia absolută. Primit la Primăria din Berlin, el provocase nemulțămire prin aceea că scrisese în grecește, pe cartea cea mare a Municipiului versul lui Homer : „Nu este bună stăpânirea a mai multora, unul singur să fie stăpân“. Dar a doua dorință a lui în politica internă era a măguli clasele sărace, muncitoare. Și Bismarck încercase un socialism de Stat contra socialismului celuilalt, dar în această direcție, cu încă mai multă hotărâre și cu măguliri pe care Bismarck nu le-ar fi făcut, a lucrat Wilhelm al II-lea.

În ce privește pe prinții germani, noul împărat se uita la dânsii ca la un fel de supuși. Ei trebuiau să-i fie credincioșii tovarăși în ceasul primejdiei, și, într'un vestit discurs pe care l-a ți-

nut pe la 1890, el spunea cam acestea : „Privesc steagurile acestea ale deosebitelor State, dar, când va veni primejdia, ele toate se vor strânge împreună și se va forma în felul acesta o singură mare armată germană supt un singur drapel, al Reichului“.

Pentru flotă, pentru colonii, a ajuns în concurență cu Anglia, și principala lui preocupare de atunci înainte a fost să se ridice cât poate la același nivel cu Anglia pe Mare. Deci Anglia l-a suspectat, de cum a manifestat această dorință și a ajuns să coboare ideile sale despre Ocean și colonii în sufletul poporului german.

Preceptorul frances al micilor prinți saxoni arată cum li dăruia modele de vase de războiu pentru a-i face să între de mici în „ritmul nou“.

Cu aceste calități și defecte, Wilhelm al II-lea ar fi putut să aibă o situație interioară mult mai bună și mai sigură, dacă un temperament nenorocit nu-l făcea să treacă dela provocare la depresiune. Intr'un rând cancelarul Bülow, unul din oamenii

cei mai fără de caracter cari au condus un Stat, cum o arată înseși memoriile lui, l-a desavuat public pentru o cuvântare nesocotită, și mândrul Împărat a avut o crisă de nervi, gata să abdice în folosul fiului său, care, în marele lui egoism, adesea opus tatălui, atâta aștepta. Pentru aceasta i-a slăbit, firește, foarte mult autoritatea un timp, și felul cum se desfăcea de aceia cari-l serviseră îl lăsa aproape isolat.

Dar în această permanentă stare de spirit nu poate urmări cineva scopuri imperialiste. De fapt, de la un timp, Împăratul s'a lăsat întrecut de diplomația sa, care i-a spus ce a vrut, care s'a jucat dese ori cu hotărârile lui, mai totdeauna pripite, și de anume cercuri, militare și industriale, pentru care războiul era un element de carieră sau de câștig. Era și foarte mult supt influența capitalului german întrebuintat în „industria grea“ : Krupp și Krupp von Bohlen dela Essen, oraș al fierului și al oțelului, unde se tur-

nau tunurile și se pregăteau armele.

Nu se poate zice că exista, pe vremea lui, un cerc de ofițeri având influența pe care, în Austria, o avea, atunci, un grup de ofițeri tineri, nu pe lângă Francisc-Iosif, care și el era un mare doritor de pace, gata să stingă orice flacără, dar în jurul lui Francisc-Ferdinand, nepotul împăratului și moștenitor al lui, biet om bolnav de piept multă vreme, așa că lumea credea că va muri și care, întors dintr'o lungă călătorie, de acuma sănătos, păstra un sentiment de ură față de oameni, întrebuițându-și vremea numai la vânătoare: în castelul lui dela Konopischt nu se văd decât toate icoanele și statuile privitoare la Sfântul Gheorghe și, pe de altă parte, în toate culoarele sunt coarneaule tuturor cerbilor pe cari i-a omorât. Căsătorit, contra voinții Impăratului, cu contesa Chotek, femeie fără frumuseță și grație, cu suflet aspru, foarte imperioasă, era dominat de dânsa. Wilhelm al II-lea căuta

legăturile cele mai strânse cu dânsul, închipuindu-și că, prin aceste legături întărește orănea de lucruri stabilită, cu atâta greutate, încă de Bismarck.

Nicio tendință imperialistă, nici la unul, nici la altul. Francisc-Ferdinand era stăpânit de altă dorință, foarte puternică, pe care a păstrat-o până la sfârșit : aceia de a schimba alcătuirea interioară a Monarhiei, făcând o Monarhie trialistă, în care ar fi micșorat pe Unguri în folosul Slavilor și al Românilor. Și în memoriile d-lui N. Cantacuzino, care se tipăresc în Revista mea francesă, se găsește un ecou al zvonului de atunci, că, poate, omorîrea arhiducelui de un liceian sârb, la Seraievo, poate să fi fost în legătură și cu multe persoane care nu doriau ca el să ajungă Impărat și rege.

Prin urmare, Wilhelm al II-lea dorind stăpânirea Mării și colonii, în rivalitate cu Anglia, triumful comerțului german, ici și colo cu manifestații care-i măguliau vanitatea, ca apariția aceia de la Tanger,

iar, de altă parte, arhiducele moștenitor, care visa o altă Monarhie, nu sunt imperialiști, de și în jurul acestui din urmă erau mulți ofițeri tineri cari, ca și unele doamne din Viena, doriau războiul cu Serbia, părăndu-li-se că nu se poate face Statul trialist dacă nu intra și aceasta țara slavă anexată, în alcătuire. Dar aceasta e mai mult un adaus la planu linterior decât un articol de politică externă în direcție imperialistă.

Ca să fie deci motivul schimbării de direcție a trebuit o schimbare în societatea însăși, o schimbare care este sufletească, de vreme ce și materialismul este tot o concepție a sufletului omenesc, producându-se un **imperialism național al societății înseși**. Nu numai generația de acum, ci și generația precedentă în Germania a gândit așa, cu deosebirea că generația actuală are la îndemână mijloace diabolice care nu erau la 1914 și că a fost supusă unei educații care, în materie de dinamism, duce mult mai departe ca dinamismul de atunci. În a-

ceastă nouă atmosferă se întâlnește, cum vom vedea mai pe larg, concepția aceasta materialistă a necesității ca viața omească să aibă cât mai multe satisfacții, indiferent dacă satisfacțiile acestea se pot lua cu binele sau cu sila.

Și vom găsi, în același timp, și o altă mișcare, ideologică. Mișcarea aceea care și-a găsit expresia în Nietzsche, nu German de origine, ci Polon, suflet slav mistic, întrebuintând o formă total negermanică, obscură, lirică, entusiastă. De la el va veni, în fața materialismului legat de socialism, noua ideologie asupra omului și „supra rasei“, făcută anume ca să stăpânească pe ceilalți. Și fenomenul pe care-l vedem acum este cu atât mai îngrijorător pentru toată lumea, cerând jertfe ne mai pomenite în istoria omenirii, pentru că n'avem a face cu un om, ci cu transformarea societății înseși, firește și prin acest om, care el însuși nu este în fond decât un exponent al unei direcții de spirit mai vechi decât dânsul, îmbrăcată

într'o formulă care este la îndemână oricui, pentru a-l pregăti ca, prin mijloace tehnice unite cu entuziasmul lui fără margini, să poată stăpâni lumea.

Lecția a XXV-a

NOUL IMPERIALISM

Am spus că voi încerca să explic de ce imperialismul a luat un nou avânt, după ce nici Bismarck, nici Wilhelm al II-lea nu pot fi considerați ca reprezentanți ai imperialismului. Față de nebuniile care s'au petrecut pe urmă, ei apar ca oameni foarte cuminți, cari n'au abuzat de victoria lor și n'au aruncat lumea în tot felul de aventuri pentru a urmări lucruri care ori nu se pot câștiga, ori, dacă se câștigă se plătesc cu vigoarea însăși a națiunii, care se resimte pe urmă foarte multă vreme de pe urma unei astfel de sfortări.

În lecția finală de la Academia de Comerț în acest an, am arătat unul din motivele acestei schimbări, natural nu în legă-

tură cu problema imperialismului. Unele din acele explicații se cer resumate, multe altele însă adause.

Întâiu avem a face cu înstăpânirea asupra omenirii a doctrinelor materialiste, care nu vin din considerațiile economice ale gânditorilor din secolul al XVIII-lea, cari erau oameni de teorii și înțelegeau să se aplice teoriile acelea în marginile țării lor, așa încât pentru economiștii din epoca lui Turgot problema era francesă, în legătură cu tendințele de a reface societatea francesă, iar nu cu gândul de a întinde sistemul și aiurea. Punctul de plecare al noilor tendinți materialiste se poate găsi însă în America, unde s'a creat o societate întreagă, care-și are mijloace naturale nesfârșite și, pe lângă aceasta, oameni cari s'au pus la lucru pentru a le exploata. Oameni noi se desfăcuseră din Europa, de o moralitate poate dubioasă, dar de o energie pe care o dovedia tocmai faptul că plecaseră de acolo. În timpul din urmă am găsit o carte, extrem de interesantă, care cuprinde

scrisorile unor Danese și unor Danesi așezați în America de Nord: din bieți lucrători amărâți, fără inițiativă acasă, de la o vreme se creiază, în Canada, un plantator cu oarecare avere, care izbutește a-și aduce nevasta care nu avusese încredere, ci se despărțise chiar de dânsul; se formează o întreagă familie de muncitori încrezuți și capabili, cari întemeiază gospodării frumoase. Dar, alături, sunt și intelectuali cari trec în Canada, fără aceleași mijloace de energie de care dispun muncitorii și țăranii, și aici noua gospodărie dă faliment. Și din acest exemplu se vede marea influență asupra producției americane a elementelor plecate din Europa, care au întâlnit și dificultăți foarte mari, dar ele n'au făcut decât să le întărească caracterul.

Pe de altă parte erau în America și oameni idealști, cari, pentru motive de drept, pentru motive constituționale, se duseră acolo; ei represintau o selecție făcută în societatea englesă a secolului al XVII-lea. Și

aceștia se stabiliau în mijlocul pustiului, în fața fiarelor, în fața Pieilor Roșii, într'o lume care nu are sate nici acum, ci numai ferme, care cer brațe, și se întemeiaseră familii mari tocmai din cauza nevoii de a fi cât mai mulți muncitori. Am citat și aiurea casul unui călător european care, în America, a avut o emoție puțin obișnuită când s'a ridicat cel ami bătrân, patriarhul familiei, cu fii, nepoți, poate și strănepoți, ca să închine pentru Washington.

Dar unii Europeni au trecut în America încă de pe vremea luptei pentru libertatea ei, au ajuns în contact cu această societate și au venit cu alte păreri, despre viață. Unul din elevii Americii este și Napoleon al III-lea, care a imitat exemplul de acolo în Franța și imitația lui a introdus acest curent în Germania și întru câtva și în țările celelalte ale Europei.

Să se adauge că, de la un timp, s'a introdus în cugetarea europeană metoda științelor naturale : și Goethe în acest domeniu a fost un precursor. Altele erau

științele naturale de caracter literar ale lui Buffon, cu stilul în manșete de dantelă, și altceva o nouă și mare mișcare, cu ipoteze îndrăznețe, cum a fost cazul cu Darwin și școala plecată de la dînsul. Metoda științelor naturale a intrat și în alte domenii. Căutarea legilor în istorie nu e altceva decât încercarea de a trece și în domeniul acesta o metodă care nu se potrivește de fapt cu istoria.

Pe de altă parte, fabrica întinzându-se în Europa, muncitorii au alcătuit o clasă care a atras întâiu atenția oamenilor sentimentali, cari se gîndiau și la țărani: George Sand, la bătrînețe, după multe aventuri, a devenit „la bonne dame de Nogent“, ceia ce dovedește că romanciera din „La Petite Fadette“ și-a făcut din iubirea pentru clasele rurale un element de viață proprie. În Memoriile Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, am întâlnit, pe la 1830 încă, discuții cu privire la problema muncitorească. Și, pe de altă parte, Biserica protestan-

tă, calvină din Franța a arătat un interes mare pentru aceiași lucrători. Dar, mai ales, de la o bucată de vreme o întreagă lume de mistici au ridicat sus religia muncii și au visat o nouă organizare a societății, care s'ar sprijini pe meritul fiecăruia în munca pe care a cheltuit-o: saint-simonienii și, alături de dânsii, fourieriștii, cu falansterile.

Iată deci tendințe care se sprijină pe teoria că orice om aduce cu dânsul dreptul de a trăi. Alături, economia politică a ajuns să se formeze, întâiu prin școala germană a lui List, care a fost și el în America. Și, adăugându-se cugetarea lui Hegel, încă la modă atunci, la însemnătatea obținută de economia politică a timpului, așa cum o prezenta Michel Chevalier în Franța, s'a ajuns la acea doctrină, monstruoasă și falsă, care este, în domeniul politicii sociale, socialismul lui Karl Marx.

Prin toate acestea s'a format și întărit concepția materialistă a vieții umane, care sprijină to-

tul pe producerea hranei, pe împărțirea și consumarea ei.

Apoi, trecând de la clasă la națiune, cum se aruncase mai înainte, pe același temeiu de ură, o clasă împotriva altei clase, s'a ajuns să se arunce națiunea proletară împotriva națiunii capitaliste. Sau națiunea „tânără“, „dinamică“, iar adversarii sunt plutocrații.

Pe lângă aceasta s'a introdus o notiune străină secolului al XVIII-lea. Acesta împărția popoarele în civilizate și necivilizate, cu dorința ca toți să se întâlnească în aceeași civilizație de caracter uman și abstract, la care râvnesc toți „filosofii“ acestei epoci, dar nimeni nu spunea că sunt națiuni lăsate de Dumnezeu pentru a fi superioare și națiuni blăstămate de Dumnezeu ca să nu se poată ridica niciodată la o superioritate. E vorba de teoria, astăzi la modă, a rasei superioare, nu fără legături mai depărtate cu lumea veche, care ar fi fost stricată pe vremea Romanilor și s'ar fi înnoit prin virtutea rasei tinere germa-

ne. Și se știe cu câtă dreptate a fost combătută ea de Fustel de Coulanges, care a arătat ce puțini erau Germanii și un Grigore de Tours arată oribilele crime care se săvârșeau în dinastia Francilor multă vreme după trecerea la creștinism, pe când societatea romană, care a produs pe Siagriu și Boetiu, nu poate fi considerată ca fiind stricată, fiindcă, de altfel, ar fi perit. Dar astăzi chiar, un istoric german de origine francesă, d. Capelle, după ce arată ce au fost în adevăr năvălirile barbarilor, afirmă totuși că lumea trăește și acum pe baza rezultatelor invasiei germanice.

Dar, pe lângă toate acestea, în societatea europeană a secolului al XIX-lea s'a pronunțat o înviere a vechiului romantism.

Generația care se menținea prin anii 1890 avea înaintea o literatură și o artă de un caracter logic, concret, clasic.

În ce privește poezia, era un fel de desgust față de sunetele de trâmbiță obositoare și de bătaia de tobă a lui Victor Hugo ; erau oameni cari, față de fru-

moasele sonete ale lui Hérédia, preferau pe Alfred de Musset, pentru că era spiritual și sincer, pe Alfred de Vigny, pentru înalțul ideal uman și foarte marea discreție în întrebuințarea mijloacelor literare; publicul era mulțămit de o literatură poetică în care lucrul de căpetenie era forma: parnasianismul frances. Tot odată era și o influență a literaturii belgiene din faza întâia, înainte de Verhaeren și Maeterlinck: un scris de atmosferă casnică. Și, la Paris, François Coppée cânta lucruri de toate zilele, nu fără un element de gingășie.

În domeniul romanului se serba triumful naturalismului, reprezentat în vechea formă, fără element romantic, precis, simplu și corespunzător sentimentului și felului de a fi național, de Maupassant. Pe vremea aceea Flaubert era prețuit nu pentru siguranța perfectă a stilului său, ci pentru adevărul din **Madame Bovary** și exactitatea istorică din **Salambô**. Zola, de fapt un romantic de o mare sforțare epică, era prețuit înainte de toate

pentru materialul de umanitate contemporană pe care-l pune la dispoziție publicului. Gândirea filosofică însăși era aplecată asupra realităților, metafizica fiind ceva de mult demodat.

În ce privește arta cu portrete din burghesie și, pe de altă parte, o întreagă școală naturalistă, aceia de la Fontainebleau, în legătură și cu ai noștri, Gri-gorescu, Andreescu : școala lui Troyon, Corot, Millet, apoi Rosa Bonheur, cu animalele ei, Courbet, care a luat parte și la Comună, amestecat cu muncitorii, potrivit cu originea lui, trimețând, din lumea aceasta ștearsă a muncitorilor cu haine rău tăiate și rău purtate, figuri șterse, fără originalitate. Așa era lumea atunci.

De-odată însă, cum se întâmplă în viața omenirii, s'a ajuns la o nouă fasă romantică. Întăiu interes mare pentru romanticism, căutând să facă a intra în el chiar și elemente cari nu sunt propriu-vorbind romantice. Rousseau nu mai era „filosoful“ secolului al XVIII-lea, autorul „Contractului Social“, iscodito-

rul teoriilor despre educație ;
ceiace era interesant pentru oam-
enii dela 1920 era sentimenta-
litatea din „Confesiuni“, din
„Noua Heloisă“, ori un anumit
sentiment al naturii În loc de
observarea și buna reproducere
a realității, s'au căutat lucrurile
delicate, neclare, cu exploatarea
subconștientului și a inconștien-
tului, și o întreagă filosofie a
căutat să lămurească lucrurile
acestea, până s'a ajuns și la doc-
trine odioase, dar atrăgătoare.

Față de artă s'a făcut și o o-
peră de dreptate. Pe când, înain-
te, se admira numai arta Renaș-
terii, acuma s'a ajuns la o iubi-
re adânc înțelegătoare pentru
arta așa-numiților primitivi,
cari, de fapt, ei nu sunt primitivi,
ci dau o altă interpretare unui
fond uman tot așa de bine stu-
diat, după metode tot așa de rea-
le și severe ca și cele întrebuin-
țate de artiștii Renașterii. De
aici, în Anglia, a răsărit școala
prerafaelită, care a unit pictura
cu poesia, ajungându-se la exa-
gerările unui Dante Gabriel Ro-
setti. În musică, de sigur că Wag-

ner a fost un creator genial, dar ambiția lui de a voi să se amestece toate artele în ceva dominat de muzică, aceia din toate artele care poate presida mai puțin și care se cere mai mult să fie presidată ea însăși, ideia de a face o artă integrală, în serviciul unui ideal de lohengrinism, aparține aceleiași înălțări în supra-real.

În societatea aceasta, firește că metafisica a înviat, și a înviat nu ca o posibilitate, ci ca un fel de datorie. E era lui Nietzsche un Slav, Polon, un entusiast, un visionar. Lumii de atunci, în crasă sufletească, „i-a vorbit Zarathustra“. Bolnav, purtat din loc în loc în chinuri fizice grozave, smulgând visiunile sale unei fatalități ereditare care apăsa asupra lui, Nietzsche dispunea de mijloace de stil extraordinar, prin care câștiga. Afirmatia supraomului a măgulit toate ambițiile noilor romantici și în politică.

În domeniul Istoriei au apărut cărți, cum este a lui Spengler, „Apusul Occidentului“, ca-

re nu este altceva decât încercarea de a înlătura întreaga moștenire de civilizație.

Odinioară, teatrul era istoric, realist, ideologic. În loc, s'a îmbulzit teatrul lui Bernard Shaw, Irlandesul absurd, grăbit să-și bată joc de toate figurile cele mai venerabile și să-și desaprobe țara și în momentele cele mai grele ale ei. S'a ajuns la un teatru jucat fără costume, fără decoruri, ba la realizări de mister care merg de la umbrele și povestirile lui Maeterlinck la visiunile lui Ivo Voinovici Ragusanul, cel mai mare dramaturg iugoslav.

Pe când și povestirea apucă pe toate drumurile care-i plăe și întrebuințează ce formă vrea, sculptura face statui din cutii de sardele și caută forma pură și pictura desființează perspectivele și substituie naturii, care e a tuturor, visiuni care sânt numai ale artistului, și încă numai când e sincer.

Dar misticismul acesta, care se degajează din toate manifestările sufletului omenesc, influențează și asupra politicii. Se iveș-

te în locul religiei vechi, chiar dacă oamenii declară că se mai țin de dânsa, o altă credință, păgână și sălbatecă, vărsând sânge și oferind sânge. Viața nu mai este dată pentru a fi trăită armonios și frumos pentru binele propriu, pentru binele altor oameni, pentru lucruri de creație, pentru înălțarea acestei omeniri. Se substituie o voluptate a perversității, făcând din sacrificiu și supunere virtuți cardinale.

Se înțelege cum într'o societate care trăiește într'un astfel de misticism ajung câteva formule strigate tare la întruniri cu o încruntare din sprincene, pentru ca să se arunce la un oribil măcel milioane de oameni. Misticismul trebuia să aducă în interior revoluție și să aducă în exterior răsturnarea tuturor valorilor prin violența deslănțuită.

Se recomandă, furios și fanatic, un nou viitor, care nu poate fi decât dacă, ființa omenească făcând parte din ritmul lumii, s'ar schimba acesta însuși, anotimpurile, ziua și noaptea, nu

s'ar mai succedă, mersul stelelor ar fi transformat, căci noi nu suntem creatorii, ci efluxul, în domeniul nostru, al vieții generale a lumii.

Se adaugă cultul supraomului, celalt motiv de imperialism. Un Suveran, o dinastie, o stăpânire legală sunt lucruri care vin dela sine, care reprezintă o lungă continuitate, care oferă o garanție, dar, când popoarele se rup din succesiunea dinastică, chiar păstrând pe Suveran, sau șeful de stat, dar cu condiție să nu voiască, să nu decidă, **minunea zilnică se impune**, cu orice preț.

Cine urmărește puterea fără să aibă niciun drept dinastic, fără să aibă o superioritate în creațiune și niciunul din temeiurile obișnuite și admisibile, acela trebuie să măgulească, trebuie să fie demagog, să cultive vulgul, și, înșelându-l, să-l ațâțe. Minunea cotidiană nu este altceva decât zvâcnirea la termene scurte.

Aceasta este conclusia la care

ajunge cursul de anul acesta, și prin el am voit să duc un serviciu și cugetării și orientării tineretului, și cred că va veni o vreme când această lămurire va fi prețuită.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
1. Introducere	3
Lecția I-a	
2. Imperialismul evului me- diu	22
Lecția III-a	
3. Imperiu medieval și impe- riu modern	45
Lecția IV-a	
4. Filip al II-lea, Ludovic al XIV, Frederic al II-lea și imperialismul	69
Lecția V-a	
5. Raționalismul și vor al imperialismului	91
Lecția VI-a	
6. Stări de spirit în Societa- tea francesă a secolului al XVIII-lea	118
Lecția VII-a	
7. Ce era în jurul Franței re- voluționare	136
Lecția VIII-a	
8. Atitudinea francesilor fa- ță de vecini	159
Lecția IX-a	
9. Societățile europene față de revoluția francesă . . .	175
Lecția X-a	
10. Bonaparte și imperialismul	199

	Lecția XI-a	Pag.
11. Primele împărțiri de po- poare		218
	Lecția XII-a	
12. Napoleon pe linia impe- rialismului		234
	Lecția XIII-a	
13. Imperialismul rusesc al lui Alexandru I- <u>u</u>		257
	Lecția XIV-a	
14. Imperialismul engles ? . .		276
	Lecția XV-a	
15. Armistițiul imperialismu- lui		291
	Lecția XVI-a	
16. Imperialismul în spirite		308
	Lecția XVII-a	
17. Imperialismul oriental .		324
	Lecția XVIII-a	
18. Imperiu și imperialism en- gles		344
	Lecția XIX-a	
19. Spre ciocnirea între impe- rialisme		353
	Lecția XX-a	
20. Imperialism otoman . . .		367
	Lecția XXI-a	
21. Imperialismul rus în răs- boiul Crimeii		382
	Lecția XXII-a	
22. Imperialismul austriac la Dunăre		398
	Lecția XXIII-a	
23. Imperialismul lui Napoleon al III-lea		409
	Lecția XXIV-a	
24. Bismark ca om al păcii .		421
	Lecția XXV-a	
25. Noul imperialism		439

TIPOGRAFIA
ZIARULUI
„UNIVERSUL”
Str. Brezoianu No. 23-25

15